Inspiratiegids voor participatie in milieugezondheidskundige aandachtsgebieden

COLLES ANN, MOLLEN LOTTE (VITO – HEALTH), STIEN VANDIERENDONCK (VLAAMS INSTITUUT GEZOND LEVEN)

JULI 2019

INHOUDSTAFEL

HOOFDSTUK 1: WAAROM DEZE INSPIRATIEGIDS? 4

1.1 BEDOELING VAN DEZE GIDS 4
1.2 VOOR WIE IS DEZE GIDS BEDOELD? 4
1.3 HOE KWAM DEZE GIDS TOT STAND? 5

HOOFDSTUK 2: WAT IS PARTICIPATIE? 6

2.1 ALGEMENE DEFINITIE 6
2.2 WAT IS PARTICIPATIE VOOR ONS? 7
2.3 FLEXIBILITEIT IS BELANGRIJK 10
2.4 WETTELIJK KADER 10

HOOFDSTUK 3: WAAROVER WILLEN WE PARTICIPATIE? 12

3.1 AARD VAN HET PROBLEEM 12
3.2 PROJECTEIGENSCHAPPEN EN BESCHIKBARE MIDDELEN 14

HOOFDSTUK 4: WAAROM KIEZEN WE VOOR PARTICIPATIE (DOEL)? 17

HOOFDSTUK 5: WELK NIVEAU VAN PARTICIPATIE KIEZEN WE? 19

5.1 SOCIALE CONTEXT 19
5.1.1 SOCIALE DYNAMIEK 19
5.1.2 BETROKKENHEID VAN DE ACTOREN 20
5.2 VOORDELEN EN VALKUILEN VAN DE VERSCHILLENDE NIVEAUS VAN PARTICIPATIE 21

HOOFDSTUK 6: WIE ZIJN DE ACTOREN? 24

6.1 WELKE ACTOREN BETREKKEN? 24
6.2 REPRESENTATIEF OF NIET? 25
6.3 HOE VINDEN WE DE ACTOREN? 25
6.4 WAT VERWACHTEN WIJ VAN DE ACTOREN? 27
6.5 WAT ZIJN DE VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN? 27
6.6 WAT HEBBEN ACTOREN TE WINNEN OF TE VERLIEZEN? 28
6.7 MOEILIJK TE BETREKKEN GROEPEN 28

HOOFDSTUK 7: TIPS EN VALKUILEN 30

HOOFDSTUK 8: PARTICIPATIEMETHODIEKEN 33

8.1 BRONNEN VOOR PARTICIPATIEMETHODEN 33
8.2 INTRODUCTIE TOT EEN SELECTIE VAN 8 METHODEN 35
8.3 DRAAIBOEK OPSTELLEN 36

HOOFDSTUK 9: EVALUATIE VAN HET PARTICIPATIETRAJECT 37

9.1 WAAROM EVALUEREN? 37
9.2 WANNEER EVALUEREN? 37
9.3 HOE EVALUEREN? 37

HOOFDSTUK 10: ENKELE VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK 41

10.1 BEERSE 41
10.2 NOORDERKEMPEN (BONK-STUDIE) 45
10.3 HUMANE BIOMONITORING IN AANDACHTSGEBIEDEN VAN HET STEUNPUNT MILIEU EN GEZONDHEID 48

58

HOOFDSTUK 1: WAAROM DEZE INSPIRATIEGIDS?

1.1 BEDOELING VAN DEZE GIDS

Het doel van deze gids is niet om protocollen voor te schrijven. Het is geen handleiding die stap voor stap moet gevolgd worden. De gids is bedoeld als **inspiratiedocument**. Het kan projectuitvoerders die een participatieve aanpak trachten te hanteren een aantal hulpmiddelen aanreiken en kan stimuleren tot het kritisch nadenken over waarom en hoe ze het participatietraject willen uitvoeren.

Participatie leer je vooral door het te doen. Indien nog geen eerdere ervaring in participatieprocessen kan er een zekere drempel zijn om de stap naar participatie te zetten. Deze inspiratiegids wil die drempel minder groot maken door een aantal mogelijke kaders aan te bieden en deze te illustreren met voorbeelden uit de praktijk.

De gids bestaat uit 2 delen, namelijk een hoofddocument (dit document) en een bondige praktijkwijzer. Daarnaast is deze gids nog aangevuld met 7 bijlagen.

1.2 VOOR WIE IS DEZE GIDS BEDOELD?

De inspiratiegids is voornamelijk bedoeld voor intern gebruik binnen de Partnerorganisatie Milieugezondheidszorg (PO MGZ), voor AZG en voor de Medisch Milieukundigen (MMK's) bij een participatieve uitwerking van projecten in milieugezondheidskundige aandachtsgebieden.

Onder de term 'project' verstaan we hier een opdracht of een taak die binnen de werking rond milieugezondheidskundige aandachtsgebieden moet worden uitgevoerd door AZG, leden van de PO MGZ of de Medisch Milieukundigen (MMK's). Dit kan bestaan uit wetenschappelijk onderzoek, grootschalige klachtenbehandeling (geen individuele klachten of burengeschillen), beleidsontwikkeling of beleidsimplementatie.

Om uit te leggen wat we verstaan onder 'milieugezondheidskundige aandachtsgebieden', splitsen we de term ter verduidelijking even op:

- *Milieugezondheidskundig*: het gaat over gezondheidsthema's die gerelateerd zijn aan milieuvervuiling (milieuverontreinigende stoffen, geluid, licht, e.d.)
- *Aandachtsgebieden*: geografisch of functioneel afgegrensde gebieden waar meer dan gemiddeld of dan verwacht een nadelige invloed wordt waargenomen van het milieu op de volksgezondheid (of deze invloed sterk wordt vermoed) naar aanleiding van afwijkende milieumetingen of afwijkende gezondheidsgegevens, of waar er grote ongerustheid en/of hinder is van de bevolking rond mogelijke (lokale) blootstelling aan milieufactoren. Dit kunnen dus zowel geografisch afgebakende gebieden zijn (zoals regio's met een specifieke milieudruk (bijvoorbeeld: woonkernen rond industriegebieden, woonkernen nabij landbouwgebied), als thematische (functionele) gebieden binnen Vlaanderen (zoals kachelgebruik).

In tweede instantie kan deze gids ook gebruikt worden door werknemers van AZG bij het opstarten van een participatieve aanpak binnen andere taken van het Agentschap.

1.3 HOE KWAM DEZE GIDS TOT STAND?

Deze inspiratiegids kwam tot stand via volgende stappen:

- Het **screenen van reeds bestaande documenten** (handleidingen) over participatie: drie documenten werden als basis gekozen voor deze gids, namelijk Het Groeiboek Participatie (Loots et al., 2007), Leidraad stakeholderparticipatie voor het Milieu en Natuurplanbureau (Hage and Leroy, 2007), Nota AZG (beschrijft elementen die voor AZG nog ontbraken in het Groeiboek)
- Het voeren van **gesprekken met enkele experten** met praktijkervaring: om af te toetsen hoe deze gids een meerwaarde kan bieden en om voorbeelden uit de praktijk te verkrijgen. In bijlage 2 zijn de aanbevelingen en bevindingen van de experten met betrekking tot de meerwaarde van deze gids gebundeld. In deze inspiratiegids worden soms aanbevelingen of ervaringen van de experten ook kort aangehaald bij wijze van illustratie of verduidelijking. De voorbeelden uit concrete cases met betrekking tot milieugezondheidskundige aandachtsgebieden zijn ook uitgebreid beschreven in hoofdstuk 10 van de gids.
- Het verkennen van de **noden van AZG** met betrekking tot participatie.

Deze stappen worden in de bijlages (1,2,3) verder uitgelegd.

HOOFDSTUK 2: WAT IS PARTICIPATIE?

2.1 ALGEMENE DEFINITIE

In verschillende reeds bestaande documenten en handleidingen over participatie worden theoretische definities gegeven van het begrip 'participatie'. Wij nemen hier de definitie over zoals die werd geformuleerd in het Groeiboek (Loots et al., 2007).

Participatie definiëren we hier als het betrekken van belanghebbenden en doelgroepen extern aan de eigen organisatie (gaande van de burger en het ruimere publiek, tot specifieke groepen, instanties, organisaties, … ook wel niet-gouvernementele actoren genoemd) bij het eigen beleid of in de werking van de initiatiefnemer. Die initiatiefnemer kan een overheid of overheidsinstelling zijn, maar evengoed een private onderneming of vereniging. Openheid en informatieverstrekking, samenwerking en debat zijn daarbij sleutelbegrippen.

De participatieladder is een veel gebruikte voorstelling om de verschillende niveaus of gradaties van participatie te beschrijven (Arnstein, 1969; Pröpper en Steenbeck, 1999; Bogaert, 2004). De ladder geeft het ambitieniveau voor participatie van laag naar hoog weer, of de intensiteit van de wederzijdse betrokkenheid tussen de onderzoekers/beleidsmakers en de actoren.

Gerangschikt van een laag niveau van participatie naar een hoog niveau van participatie worden volgende vormen onderscheiden: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en meebeslissen (Figuur 1).

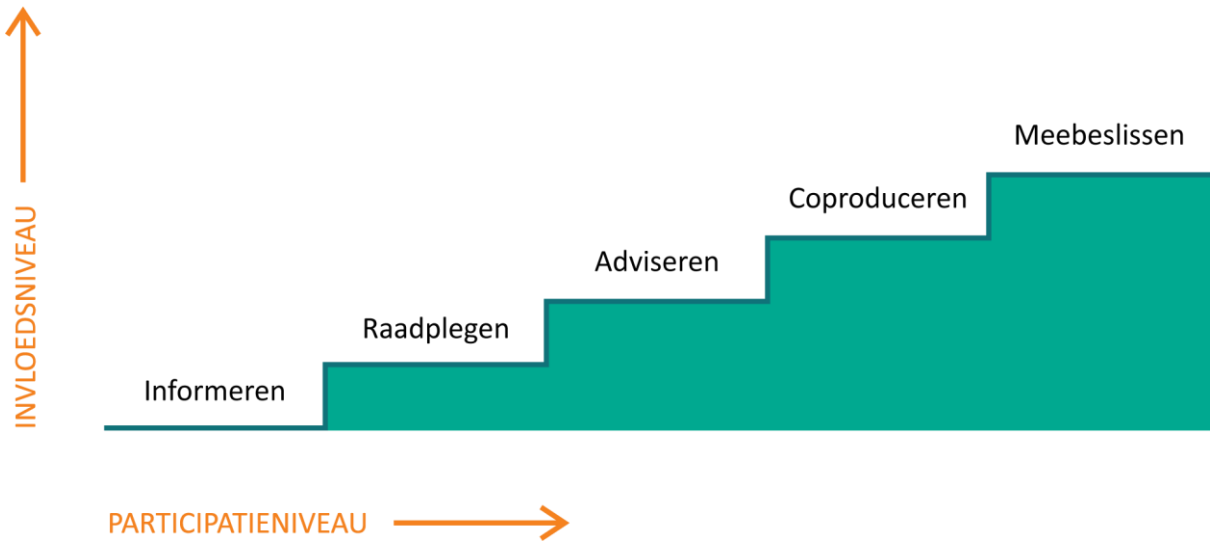

Figuur 1: Voorstelling van de verschillende niveaus van participatie, overgenomen uit het Groeiboek Participatie (Bron: overgenomen uit (Loots et al., 2007))

Verschillende auteurs behandelen participatie als een continuüm, variërend van het krijgen van informatie van initiatiefnemers aan de ene kant, tot zelfmobilisatie van burgers aan de andere kant (Jacobs, 2005).

2.2 WAT IS PARTICIPATIE VOOR ONS?

In deze inspiratiegids voor participatie in milieugezondheidskundige aandachtsgebieden is participatie **de betrokkenheid van actoren bij de ontwikkeling, uitvoering, implementatie en evaluatie van projecten**.

Actoren zijn de mensen, instanties of organisaties die betrokken worden in het participatietraject, of zoals vermeld in de definitie van participatie: *belanghebbenden en doelgroepen extern aan de eigen organisatie (gaande van de burger en het ruimere publiek, tot specifieke groepen, instanties, organisaties, lokale overheden, …).*

De motivatie om binnen de werking rond milieugezondheidskundige aandachtsgebieden aan participatie te doen, kan zijn:

- Klachten of specifieke bezorgdheden: vaak weerkerende vragen of bezorgdheden van burgers of doelgroepen die terecht komen bij (AZG of bij de MMK's).
- Complexe thema's: thema's waarover nog veel wetenschappelijke onzekerheid bestaat en/of waarover er weinig consensus bestaat over de normen of waarden.
- Een thema dat door de overheid of de administratie als belangrijk wordt geacht: een thema dat AZG zelf meer op de agenda wil zetten.

Wat het niveau van participatie betreft, is het niet 'hoe hoger op de ladder, hoe beter'. De hoogste trede is niet altijd de meest aangewezen aanpak. Afhankelijk van de doelen, de sociale context, de aard van het probleem en van de beschikbare middelen zijn bepaalde niveaus meer of minder wenselijk en/of haalbaar. De ladder is ook geen statisch gegeven, de verschillende niveaus kunnen dynamisch in elkaar overlopen. Verschillende onderdelen in eenzelfde project kunnen ook een ander niveau van participatie vereisen. Daarom stappen we hier af van de ladder-voorstelling en stellen we de verschillende gradaties van participatie voor als bollen of kralen (Figuur 2). Hoe dikker de bol of kraal, hoe hogere de mate van participatie, hoe sterker de interacties tussen initiatiefnemers en actoren, hoe groter de rol en de betrokkenheid van de actoren, en (meestal) ook hoe groter de werklast en kostprijs van het participatietraject. In een project kunnen verschillende participatie-initiatieven na elkaar voorkomen die een andere uitwerking of invulling kunnen hebben, waardoor een project kan worden voorgesteld als een **participatiesnoer**.

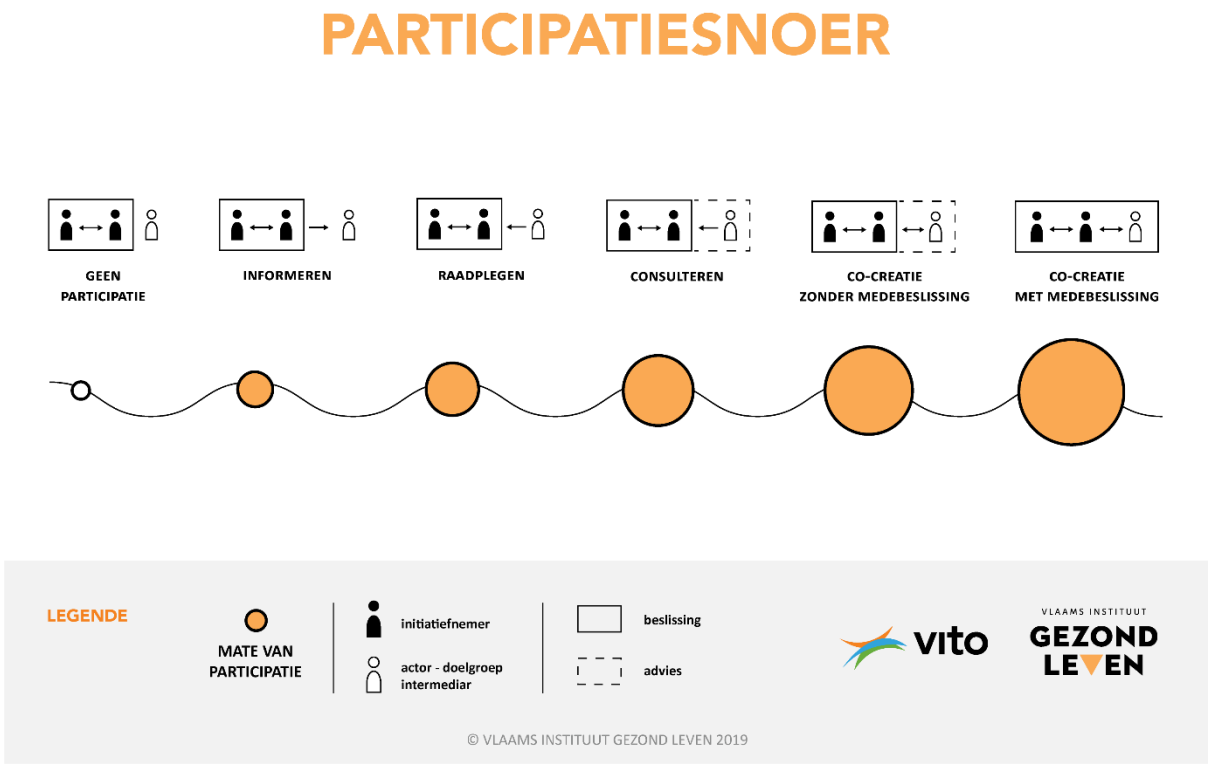

Figuur 2: Visuele voorstelling van het participatiesnoer.

We onderscheiden vijf vormen van participatie, weergegeven door bollen van verschillende grootte. Elke vorm van participatie wordt gedefinieerd door het type interactie (eenzijdig of wederkerig, vanuit of naar de actoren) tussen de initiatiefnemers en de actoren en door de mate van beslissingsbevoegdheid in het project (geen beslissingsbevoegdheid = geen kader, adviserende rol = kader in stippenlijn, wel beslissingsbevoegdheid = kader in volle lijn). Om het gevoel van 'hoe hoger de ladder, hoe beter' te vermijden, stellen we het participatiesnoer horizontaal voor. In volgende tabel worden de definities van ieder "niveau" weergegeven.

Mate van participatie	PO MGZ (initiatiefnemers) Actoren	Rol actoren	Omschrijving	Voorbeeld
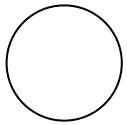		mede-beslisser	**Co-creatie met medebeslissing** = SAMENWERKEN Actoren zijn betrokken in een partnership met de initiatiefnemers in planning en implementatie van activiteiten. Besluiten worden gezamenlijk gemaakt en mensen leveren hulpbronnen aan.	De actie i.v.m. gezondheidskundige opvolging uit het E-missieplan van Genk-Zuid werd ingevuld als een nieuwe humanebiomonitoringstudie, gefinancierd door zowel lokale overheid als door lokale actoren. Alle beslissingen werden in consensus genomen.
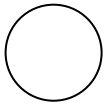		mede-ontwerper	**Co-creatie zonder medebeslissing** = SAMENWERKEN Actoren zijn meer betrokken bij het proces van besluitvorming. Ze doen actief mee aan de ontwikkeling van het project en activiteiten. Initiatiefnemers hebben de controle in handen en nemen uiteindelijke besluiten.	Als antwoord op een lokale bezorgdheid over gezondheidseffecten van stilstaande draaiende motoren, heeft Logo Gezond+ samen met het Wijkoverleg en de school de actie uitgewerkt, communicatiemateriaal ontwikkeld, bestuurders aangesproken en bedankkaartjes en sleutelhangers uitgedeeld.
	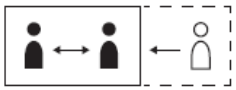	adviseur	**Consulteren** = ADVIES VRAGEN Actoren worden geconsulteerd over het programma en geven advies. Er wordt geluisterd en gehandeld naar hun visie als de initiatiefnemers dat nodig achten. Als het advies niet wordt gevolgd, dan wordt gemotiveerd waarom. Feedback geven na de beslissing wordt dus zeer belangrijk. De besluitvorming ligt bij de initiatiefnemers.	De start van een humane-biomonitoring-campagne in Genk-Zuid viel samen met een periode van economische crisis en verlaagde bedrijfsactiviteit. Was een HBM-campagne daar op dat moment nog zinvol? Over deze vraag, alsook over de te volgen studie-opzet werd advies gevraagd aan externe experten en aan lokale actoren.
	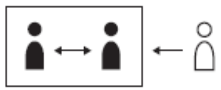	informatie-verstrekker	**Raadplegen** = INFORMATIE KRIJGEN Actoren worden geïnformeerd over het project en worden betrokken via het stellen en beantwoorden van vragen, met als doel bijkomende informatie te verzamelen. We onderscheiden: bestuderen, (informatie verzamelen over de actoren of doelgroep), en luisteren (kennis en meningen van de actoren over een bepaald onderwerp verzamelen). Dit kan aan de hand van peilingen, enquêtes, interviews, groepsgesprekken,…	Bestuderen: aan buurtbewoners wordt gevraagd om een vragenlijst in te vullen met o.a. vragen over hun gezondheidstoestand en perceptie van milieuproblemen. Luisteren: Voor de start van een studie inventariseren we alle bronnen van milieupolluenten. Via lokale actoren (milieuambtenaar, vertegenwoordigers van bedrijven, actiegroepen, lokale artsen, buurtbewoners) krijgen we informatie over de historiek van de regio.
		toehoorder	**Informeren** = INFORMATIE GEVEN initiatiefnemers hebben volledige controle over het project. Actoren worden geïnformeerd over plannen (zoals een meetcampagne, een preventiecampagne) omdat we hierover open en transparant willen communiceren.	Wanneer de resultaten van een humane-biomonitoring-campagne beschikbaar zijn, wordt een infoavond georganiseerd waarop de resultaten aan het publiek worden voorgesteld.
		geen	**Geen participatie** Overleg en samenwerking enkel binnen de PO MGZ, actoren en intermediairs krijgen enkel het eindproduct.	

Welk niveau van participatie we willen nastreven, wordt grotendeels bepaald door de eigenschappen van het project (hoofdstuk 3), het doel van de participatie (hoofdstuk 4) en de sociale context (verduidelijkt in hoofdstuk 5).

Eens dit in kaart is gebracht, kan dit worden afgetoetst aan de voordelen en de valkuilen die voor elk participatieniveau weergegeven zijn in sectie 6.2, om zo in te schatten welk participatieniveau het meest wenselijk is volgens de beschikbare middelen en de beoogde doelen.

2.3 FLEXIBILITEIT IS BELANGRIJK

Participatie is altijd MAATWERK en niet te herleiden tot een vast draaiboek of loutere herhaling van eerder of elders uitgevoerde trajecten**.** Voorbeelden die voor een bepaald project gewerkt hebben, werken niet voor elk project. In de concrete uitwerking van het participatietraject dient de nodige flexibiliteit voorzien te worden, zowel in tijd (het verloop van eerdere stappen kan het opzet en de verwachtingen t.a.v. latere stappen beïnvloeden), alsook afhankelijk van de lokale context in ieder aandachtsgebied.

2.4 WETTELIJK KADER

Het “verdrag van Aarhus over de toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden” geeft de bevolking actiemiddelen om het milieu te beschermen, en verplicht de overheden er tegelijk toe rekenschap te geven van hun milieubeheer en de controle die ze uitoefenen op de vervuilingsbronnen. Het werd aangenomen op 25 juni 1998 door de Economische Commissie voor Europa van de Verenigde Naties en is van kracht geworden op het Belgisch grondgebied op 21 april 2003.

Op 15 februari 2018 werd het Decreet over het Lokaal Bestuur gepubliceerd in het Staatsblad, en trad in werking op 1 januari 2019. Dit decreet wijdt een hoofdstuk aan participatie van de burger met bepalingen over klachtenbehandelingen, inspraak van de burger en gemeentelijke volksraadpleging. Hierin staat o.a. dat gemeenten en openbare centra voor maatschappelijk welzijn (OCMW) burgers en doelgroepen zoveel mogelijk bij hun beleid moeten betrekken. Het Decreet over het Lokaal Bestuur beschrijft ook enkele meer gereglementeerde vormen van burgerparticipatie (adviesraden, voorstellen van burgers, verzoekschriften, volksraadplegingen, burgerbudgetten en klachtenbehandeling). Meer informatie is te vinden op: https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/werking-bestuur/burgerparticipatie.

HOOFDSTUK 3: WAAROVER WILLEN WE PARTICIPATIE?

3.1 AARD VAN HET PROBLEEM

Ieder project start met een **goede probleemanalyse**. Wat is nu juist het probleem? Of op welke vraag zoeken we antwoorden? In de praktijkvoorbeelden merken we dat in vele gevallen de probleemanalyse intern wordt uitgevoerd, voordat het participatietraject start en eventueel nadien bij de actoren wordt afgetoetst. Voorbeelden hiervan zijn de HBM-studies in de aandachtsgebieden Menen, Genk-Zuid en de Gentse kanaalzone (zie beschrijvingen in hoofdstuk 10). Indien er voldoende ruimte, tijd en middelen zijn, is het aan te raden om ook de probleemanalyse participatief aan te pakken, waarbij er geluisterd wordt naar de betrokken actoren en niet van bovenaf reeds wordt aangenomen wat het probleem is.

Voorbeelden uit de expertengesprekken:
"Nu komt er vaak iemand die denkt dat hij het probleem al weet en de opdracht is ook: los het probleem daar op. Maar wat is het probleem eigenlijk?"
"Aanvankelijk denk je met een milieuprobleem te zitten maar gaandeweg het traject blijk je eigenlijk met een communicatieprobleem te zitten."
"In een ideaal geval zou je een project of een behandeling van klachten/ongerustheid op een participatieve manier vorm moeten geven, een soort community-based participatory approach hanteren. Participatief beslissen hoe ver het project moet uitgewerkt worden. Stakeholders bepalen op deze manier mee de ruggengraad van het project in plaats van een luik 'participatie' op te nemen in elke wervel van een op voorhand opgestelde ruggengraat."

Een voorbeeld van mogelijke vragen die kunnen leiden tot het identificeren van de concrete vraagstelling is o.a. weergegeven in de Multi-stakeholder tool guide (Figuur 3) van de universiteit Wageningen (Brouwer and Brouwers, 2017).

Figuur 3: voorbeeldvragen voor de afbakening van de probleemstelling, overgenomen uit de Multi-stakeholder Tool Guide (Brouwer and Brouwers, 2017)

Eens de vraagstelling is geïdentificeerd, loont het ook om na te gaan over welk type probleem het gaat. De aard van het probleem of het onderwerp van de vraagstelling kan ook mee bepalen hoe het participatietraject (verder) wordt aangepakt. In de literatuur wordt er dan meestal van uitgegaan hoe moeilijker of complexer het probleem, hoe meer nood aan participatie en het betrekken van andere actoren. Hisschemöller en Hoppe (1996) gebruiken naast de mate van **zekerheid van de kennis** ook de mate waarin er **onenigheid** is **over normen of waarden** om problemen in te delen in vier klassen (Hisschemöller and Hoppe, 1996) (Figuur 4).

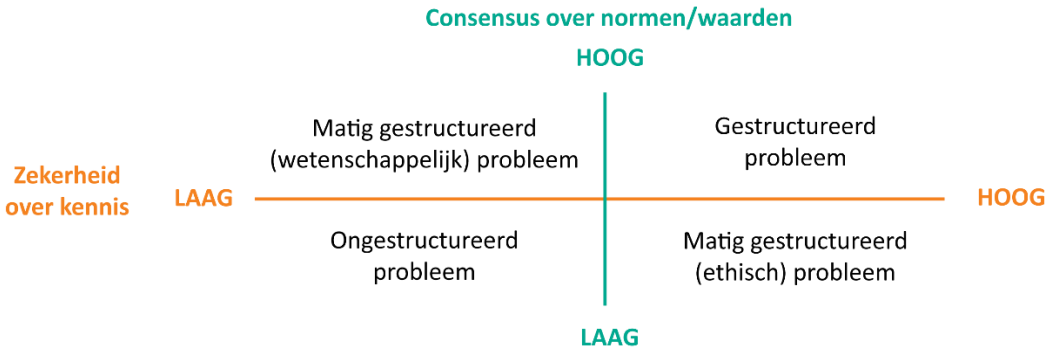

Figuur 4: Types van beleidsproblemen volgens Hischemöller en Hoppe, 1996 (uit: Leidraad Stakeholderparticipatie voor het Milieu- en Natuurplanbureau).

GESTRUCTUREERD PROBLEEM

Er is zekerheid over de nodige (wetenschappelijke) kennis om het probleem aan te pakken en er is ook een redelijke consensus (in de maatschappij?) over de normen en waarden. De nood aan participatie is hier kleiner. Een participatieve aanpak kan wel bijdragen aan bijvoorbeeld: het aanbrengen van kennis die niet in huis is of het aftoetsen van de perceptie over het onderwerp bij actoren met andere perspectieven (vb.: klopt het wel dat er een hoge consensus is).

MATIG GESTRUCTUREERD (WETENSCHAPPELIJK) PROBLEEM

De zekerheid over de nodige kennis is laag (wetenschappelijke onzekerheid), maar er is wel een redelijke consensus over de normen en waarden. Een participatieve aanpak zal in dit geval vooral bijdragen aan het vergroten en verbeteren van de kennis en inzichten over het betreffende onderwerp, via het betrekken van bijvoorbeeld wetenschappelijke experten, vertegenwoordigers van mogelijke bronnen/oorzaken, praktijkdeskundigen zoals burgers, specifieke doelgroepen of verenigingen.

MATIG GESTRUCTUREERD (ETHISCH) PROBLEEM

Er is hoge zekerheid over de (nodige) kennis, maar er is weinig consensus over normen en waarden en dus mogelijk zeer uiteenlopende meningen. Participatie is hier uitermate zinvol en zal vooral bestaan uit het creëren van draagvlak en het horen van een verscheidenheid aan perspectieven.

Omdat het initiatief tot participatie bij een waardenconflict vertrekt vanuit de overheid (hier bijvoorbeeld werknemers van AZG), bestaat hier het risico om beschuldigd te worden van een verborgen agenda (niet onpartijdig, voorkeur voor bepaalde standpunten). Belangrijk is hier om alle actoren in een vroeg stadium van het proces te betrekken en open en transparant te communiceren over het doel en motieven van de participatie en over de rol van de deelnemers aan het proces.

ONGESTRUCTUREERD PROBLEEM

Er is zowel weinig zekerheid over de (nodige) kennis als weinig consensus over de normen en waarden. Deze problemen beslaan meestal een brede thematiek die bestaat uit verschillende deelaspecten. Bij deze projecten is participatie een belangrijk middel. Meestal zijn dit ook langdurige projecten die over een langere periode lopen. Omdat er zowel weinig zekerheid is over de kennis als weinig consensus over de normen en waarden zal de kennis tijdens het participatietraject geleidelijk aan worden opgebouwd en regelmatig moeten worden afgetoetst bij de verschillende perspectieven. Het participatieproces is dus een **reflexief proces** waarbij kennisvergaring en terugkoppeling regelmatig worden afgewisseld. Duidelijke en open communicatie over doelen, verwachtingen en rollen zijn hier zeer belangrijk.

Voorbeeld:
In de case Beerse was er sprake van zowel wetenschappelijke onzekerheid als discussie over normen en waarden. Enerzijds waren de resultaten van het humanebiomonitoringonderzoek geruststellend (geen overschrijdingen), anderzijds bleven de meetresultaten van VMM in de lucht hoog (met overschrijding van EU- en WHO-normen). De problemen werden door de verschillende betrokken partijen ook anders ervaren. Er was ook discussie over de normering: welke gehalten zijn wenselijk, welke toelaatbaar en welke maatregelen zijn aan de normen verbonden. Uiteindelijk bleek het probleem van een totaal andere orde te zijn dan gedacht. Het belangrijkst probleem was dat kennis niet gedeeld werd en dat er lokaal geen informatienetwerk bestond.

3.2 PROJECTEIGENSCHAPPEN EN BESCHIKBARE MIDDELEN

Belangrijk is om na te gaan of het project zich leent tot een participatieve aanpak. Dit kan ook bekeken worden voor de verschillende aparte onderdelen van een project. Zeker bij grotere of complexe projecten is het aan te raden alle afwegingen te overlopen voor de aparte onderdelen van het project. De gewenste participatieaanpak hoeft namelijk niet doorheen het volledige project dezelfde te zijn.

OPENHEID EN TRANSPARANTIE

Om tot een succesvol participatieproces te komen, is een open en transparante communicatie van bij de start tot aan het einde van het proces cruciaal. De initiatiefnemers moeten bereid zijn om naar alle betrokken actoren op een open manier te communiceren over zowel de inhoudelijke aspecten van het project als over het verloop van het proces.

- Inhoud: De betrokken actoren moeten gemakkelijk toegang kunnen krijgen tot de inhoud van het project en de inhoudelijke aspecten moeten op een duidelijk en voor de verschillende actoren begrijpbare manier ter beschikking worden gesteld. De techniciteit en complexiteit van de inhoudelijke boodschappen of vragen is dus ook afhankelijk van de actoren die betrokken worden (bv: artsen vs. burgers of kinderen). Bij een grote diversiteit aan actoren

kunnen ofwel parallelle trajecten gevolg worden voor verschillende groepen actoren ofwel gezocht worden naar een gemeenschappelijk communicatievorm (zie bijvoorbeeld https://www.quickscangezondeleefomgeving.nl/).

- Proces: voor de betrokken actoren moet er ook transparantie zijn over hun rol in het proces, de geldende regels binnen het proces en de verschillende stappen die zullen worden doorlopen.

WELKE POLITIEKE RUIMTE IS ER?

Op voorhand wordt afgewogen welke politieke ruimte of beleidsruimte er is voor de inbreng van de betrokken actoren. In welke mate zijn bepaalde inhoudelijke beslissingen al vanuit de politiek vastgelegd? Welke mogelijkheden zijn er nog? Welke bevoegdheden zijn betrokken bij het probleem en binnen welke bevoegdheden liggen de mogelijke oplossingen. Dit bepaalt de ruimte die de betrokken actoren krijgen om mee te denken, mee te beslissen of verantwoordelijkheden op te nemen.

WELKE MIDDELEN ZIJN ER TER BESCHIKKING?

Alvorens met een participatietraject te starten, moet ook worden nagegaan welke middelen er ter beschikking zijn voor het uitvoeren van dit project.

- *Personeel:*
  Hoeveel werkkrachten zijn er beschikbaar voor het uitvoeren van dit project? Welke kennis hebben zij? Zijn er werkkrachten betrokken die al ervaring hebben met participatie? Passen hun vaardigheden bij het toepassen van een participatieve aanpak? Of moeten er externe participatiedeskundigen worden aangetrokken? Zeker voor zeer actieve vormen van participatie (co-creatie) is de deskundigheid en ervaring van de initiatiefnemers erg belangrijk.
- *Tijd:*
  Participatietrajecten kunnen veel tijd vragen omdat er op regelmatige tijdstippen interacties met betrokken actoren nodig zijn. Biedt het project voldoende ruimte om deze tijd te nemen? Of is het een dringend probleem dat snel moet worden aangepakt? Is er binnen de personeelsbezetting voldoende tijd voor een participatieve aanpak of is het aantal beschikbare mandagen voor de uitvoering van het project een beperkende factor?
- *Financieel:*
  Zijn er voldoende financiële middelen om materialen aan te kopen, om lokalen te huren voor overlegmomenten, om catering te voorzien, enz.

Voorbeeld:
Hieronder wordt een voorbeeld gegeven van de kostenbepaling voor het participatief proces bij het Plan Noorderkempen.

Fase	Kosten	Voorbereiding vervolgtraject	Expertconsultatie 2	Consultatie lokale gemeenschap	Cadmiumpartnership	Uitvoering projecten
Voorbereiding	Tijd personeel (betaald)	x	x	x	x	x
	Werkingskosten	x	x	x	x	x
	Extern personeel/consultants	x	x			
	Training (personeel)	x	x	x	x	
	Training (deelnemers)					
	Huur lokaal/ruimte	x	x	x	x	
	Andere kosten, samenkomst	x	x	x	x	
	Nieuwsbrief, folders, etc.	x	x	x	x	x
Terug-koppeling	Tijd personeel (betaald)	x	x	x	x	x
	Werkingskosten	x	x	x	x	x
	Extern personeel/consultants	x	x			
	Vergoeding voor deelnemers	x	x	x	x	x
	Nieuwsbrief, folders, etc.	x	x	x	x	x
Uitvoering en opvolging	Tijd personeel (betaald)	x	x	x	x	x
	Werkingskosten	x	x	x	x	x
	Extern personeel/consultants	x	x			
	Nieuwsbrief, folders, etc.	x	x	x	x	x

Fase	Agentschap Zorg en Gezondheid	MMK's	LNE	OVAM	VMM	Andere	Totaal
Voorbereiding vervolgtraject	€ 8500	€ 13000	€ 1580		€ 1970		€ 25050
Expertconsultatie		€ 1460			€ 610		€ 2070
Consultatie lokale gemeenschap		€ 5090			€ 1300		€ 6390
Opstart cadmiumpartnership		€ 3330					€ 3330
Inhuldiging projectplan		€ 4200				€ 1000	€ 5200
Uitvoering projectplan		€ 7060					€ 7060
Doorlopende kost	€ 11000	€ 1120	€ 9050	€ 8100			€ 27320
Totale kost	€19500	€ 35260	€ 10630	€ 8100	€ 3880	€ 1000	€ 78370

Bron: (Joris et al., 2010)

HOOFDSTUK 4: WAAROM KIEZEN WE VOOR PARTICIPATIE (DOEL)?

Voordat er gestart wordt met een participatief traject, is het goed om even stil te staan bij de vraag 'Waarom willen we participatie?'. Deze vraag laat ons nadenken over de doelstelling van de participatie. Wat willen we met de participatieve aanpak bereiken?

Flexibiliteit:
Deze vraag kunnen we ook herhalen voor elke fase van een project. De reden waarom we participatief werken kan verschillen naargelang de fase van een project zitten. Niet in alle fases van een project is participatie noodzakelijk. Soms kunnen we ook de betrokken actoren de doelstelling van participatie mee laten bepalen.

Er kunnen verschillende redenen zijn waarom we participatief willen werken.
Hieronder **enkele voorbeelden**:

- *Probleem duidelijk krijgen of afbakenen*:
  In sommige gevallen kan het voorkomen dat bij de start van een project de probleemstelling niet helemaal duidelijk is of dat de probleemstelling zeer uitgebreid kan zijn en er afbakening nodig is. Actoren die verschillende perspectieven vertegenwoordigen kunnen eenzelfde probleem vanuit verschillende invalshoeken benaderen. Als het probleem nog onduidelijk is, kunnen zij bijkomende kennis aandragen (zie ook kennisverwerving). Wanneer het probleem zeer uitgebreid is en er voor het project een zekere focus nodig is, zal het betrekken van actoren bij deze afbakening zorgen voor meer draagvlak voor de beslissing (zie draagvlak).
- *Verschillende perspectieven in kaart brengen:*
  Participatie kan worden ingezet om zicht te krijgen op de meningen van verschillende groepen actoren over een bepaald thema. Zo wordt duidelijk in welke mate er verschillen of overeenkomsten zijn in bezorgdheden en percepties. Hierdoor wordt ook tunnelvisie over een bepaald thema vermeden. Wanneer de actoren hierbij ook elkaars perspectieven kunnen aanhoren, kan dit ook bijdragen tot meer inzicht in en wederzijds begrip voor elkaars standpunten.
- *Kennisverwerving in beide richtingen*:
  Participatie kan worden ingeschakeld voor het vergroten van de kennisbasis, van zowel de initiatiefnemers als van de actoren. De actoren kunnen specifieke lekenkennis bezitten (over bijvoorbeeld de lokale historiek) of optreden als ervaringsdeskundigen en zo complementaire kennis aanleveren. Daarnaast kan participatie ook gebruikt worden om de kennis van de actoren over een bepaald thema te vergroten, bijvoorbeeld om bepaalde onterechte percepties recht te zetten.
- *Hulp bij de uitvoering van het project*:
  Voor bepaalde onderdelen of taken binnen het project kan het nuttig zijn om medewerking te verkrijgen van actoren met specifieke kennis of ervaring, bijvoorbeeld voor het betrekken van sociaal kwetsbare groepen of zeer specifieke doelgroepen (kinderen, ouderen, migranten, enz.).
- *Netwerk uitbouwen*:
  Om onderzoek of beleid uit te bouwen rond een specifieke (lokale) thematiek kan het nodig zijn om het eigen netwerk te vergroten/versterken of om een themaspecifiek of lokaal netwerk in te richten. Een participatieve aanpak kan dit faciliteren (bijvoorbeeld watervaleffect) of helpen om sleutelfiguren te identificeren.

- *Draagvlak voor resultaten, beslissingen*:
  Door participatief tewerk te gaan, kunnen actoren actief betrokken worden bij de uitwerking van het project of van beleidsacties en zo meewerken aan het uiteindelijke resultaat. Hierdoor zal het resultaat gedragen zijn door de betrokken actoren, wat de kwaliteit van het resultaat en de efficiëntie van de acties ten goede zal komen. De keuze van de actoren is wel meebepalend voor de sterkte van het draagvlak.
- *Opnemen van verantwoordelijkheden:*
  Als het doel is dat bepaalde actoren verantwoordelijkheden gaan opnemen, dan is het best om deze actoren zo vroeg mogelijk bij het project te betrekken.

Wanneer meerdere doelen relevant zijn, is het aan te raden om hierin een keuze te maken en de verschillende doelen niet gelijktijdig maar na elkaar af te werken in opeenvolgende participatietrajecten.

HOOFDSTUK 5: WELK NIVEAU VAN PARTICIPATIE KIEZEN WE?

5.1 SOCIALE CONTEXT

5.1.1 Sociale dynamiek en sociale context

Het meest aangewezen participatieniveau voor een bepaald project(onderdeel) is ook afhankelijk van de **sociale dynamiek** in het milieugezondheidskundig aandachtsgebied (Of: Hoe levendig is de betrokken gemeenschap?). De sociale dynamiek bepaalt namelijk hoe moeilijk of gemakkelijk het is om actoren te mobiliseren tot participatie.

Voorbeeld uit de expertengesprekken:
"In sommige gebieden moet je gewoon een aansteker nemen en boef dat ontploft, je bent vertrokken. Terwijl je ergens anders veel zal moeten investeren in mensen uit hun stoel krijgen. Zeker bij milieu en gezondheid moet je goed nagaan hoe het sociale systeem in elkaar zit, omdat het geen gemakkelijke thematiek is"

De sociale dynamiek kan omschreven worden als een **warme of koude dynamiek** (veel of weinig interactie tussen lokale actoren, actief verenigingsleven, veel of weinig burgerinitiatieven) of als een **positieve of negatieve dynamiek** (constructief of afwijzend/vijandig).

Meest gunstig: een warme positieve sociale dynamiek: een interactieve samenleving waarin reeds veel gezamenlijke activiteiten gebeuren is makkelijker te motiveren om deel te nemen, er zijn ook structuren waarop kan worden verder gebouwd en de constructieve houding duidt op een oplossingsgerichte mentaliteit.

Moeilijkste situatie: een koude negatieve sociale dynamiek: een veeleer passieve samenleving met weinig gezamenlijke activiteiten en waarbinnen een afwijzende houding overheerst. Deze actoren zijn moeilijk te motiveren en hebben weinig vertrouwen in het project. Deze houding kan bijvoorbeeld historisch gegroeid zijn door minder goede ervaringen met eerdere onderzoeken of projecten in de regio.

WARM
Een erg dynamische samenleving met veel interactie

NEGATIEF **Vijandige of afwijzende houding**	Veel interactie, maar een afwijzende houding (bv. actiegroepen) -> vooral inspanningen nodig i.v.m. vertrouwen	Veel interactie en een constructieve houding -> zeer gunstig voor participatie	**POSITIEF** **Constructieve houding**
	Weinig interactie en een afwijzende houding -> moeilijke situatie voor participatie	Weinig interactie, maar wel een constructieve houding -> vooral inspanningen nodig om actoren te motiveren	

KOUD
Een weinig dynamische samenleving met weinig interactie

Ook de **sociale context** van een regio kan van belang zijn. Daarom is het zeer nuttig om te verkennen hoe de populatie is samengesteld: jonge gezinnen, veel schoolgaande kinderen, of net vooral een oudere generatie, een groot aandeel mensen van buitenlandse herkomst met misschien andere culturele waarden en gewoonten of een andere moedertaal dan Nederlands, enz.

De sociale dynamiek en context in kaart brengen, kan gebeuren via:

EERDERE PARTICIPATIETRAJECTEN

In eerste instantie kunnen we nagaan of er in het verleden al participatieve trajecten werden opgesteld. Zo ja, dan is het nuttig om na te gaan hoe die trajecten verlopen zijn. Dit kan weergeven of de eerdere ervaring van de actoren met participatie een positieve ervaring of een negatieve ervaring was. Deze eerdere ervaringen kunnen de houding van de actoren ten opzichte van nieuwe participatie sterk beïnvloeden. Ook het ontbreken van participatie bij eerdere studies of onderzoeken in het aandachtsgebied kan de houding van actoren beïnvloeden.

LOKALE VERENIGINGEN

Welke verenigingen zijn er in de regio? Zijn er regelmatig bijeenkomsten? Hoe succesvol zijn deze bijeenkomsten? Welke bevolkingsgroepen nemen hier aan deel?

BEVRAGING VAN LOKALE ACTOREN

Aan de hand van persoonlijke gesprekken met lokale actoren zoals de MMK van de regio, gemeentelijke ambtenaren, lokale afdelingen van Kind&Gezin, enzovoort, kan ook informatie bekomen worden over de sociale dynamiek en de sociale structuur in de regio.

Voorbeeld:
In Genk-Zuid werd voor de start van het humane biomonitoringonderzoek informatie ingewonnen over de sociale context van de regio, enerzijds via desk research en raadplegen van toegankelijke databanken en anderzijds via contacten met de MMK en gemeentelijke ambtenaren. Zo werd informatie verkregen over de sociodemografische samenstelling van de verschillende wijken, waaruit bleek dat enkele wijken een hoog percentage inwoners met een migratieachtergond kenden. Deze wijken vroegen om een aangepaste aanpak. Ook werd duidelijk dat er in de regio al een actieve overlegstructuur aanwezig was, waarin verschillende perspectieven vertegenwoordigd waren. Deze overlegstructuur stond ook open voor het betrekken van bijkomende actoren, specifiek voor dit project, zoals scholen en vertegenwoordigers van de gemeente Diepenbeek.

5.1.2 Betrokkenheid van de actoren

In welke mate is er overeenstemming tussen het thema dat bestudeerd wordt en de interesses van de actoren. Voelen de actoren zich betrokken tot het thema? Voelen ze verbondenheid met het thema en identificeren ze zich ermee? Indien er weinig interesse of verbondenheid is met het thema, wordt het moeilijker om actoren te mobiliseren tot een zeer intensieve samenwerking. Omgekeerd, als actoren zich erg verbonden voelen of identificeren met het thema zullen ze ook graag een grotere betrokkenheid in het project opnemen.

In het geval van geografische milieugezondheidskundige aandachtsgebieden spelen ook de betrokkenheid en het engagement van lokale overheden en andere lokale actoren een belangrijke rol. Bij het ontbreken van dit engagement wordt een hoog participatieniveau moeilijk vol te houden.

Voorbeeld uit de expertengesprekken:

"Je zag in Genk en Menen duidelijk dat mensen zich Genkenaar en Menenaar voelen. Bij beide trajecten hebben we ook geprobeerd om randgemeenten te betrekken. Maar deze randgemeenten voelden zich niet per se hard verbonden tot die case omdat ze niet in die gemeente woonden. In Gentse Kanaalzone was dat nog problematischer. Daar wonen weinig mensen die zich identificeren met de Gentse Kanaalzone. Ze identificeren zich met Zelzate, Gent, … met de verschillende gemeenten die errond lagen."

"Je moet genoeg inlooptijd kunnen krijgen om een participatietraject op te stellen en om partijen elkaar te laten besnuffelen. Doe dat niet te abstract. Je moet niet te hard vastpinnen van 'we gaan nu dat onderzoek doen in Genk en we gaan samenzitten met…' Je moet tijd krijgen om de context te leren kennen, verschillende partijen moeten elkaar leren kennen en weten met welke insteek je daar zit. En als procesfacilitator is dat extra informatie die je kan gebruiken om uw onderzoek beter af te stemmen."

Voldoende feedback en terugkoppeling doorheen het volledige project is belangrijk om het project levendig te houden en de betrokkenheid van de actoren vast te houden. Zie ook Hoofdstuk 7 Tips en valkuilen.

5.2 VOORDELEN EN VALKUILEN VAN DE VERSCHILLENDE NIVEAUS VAN PARTICIPATIE

Wanneer in kaart is gebracht welke politieke ruimte er is voor input van externen, hoeveel tijd en middelen er beschikbaar zijn, wat de aard van het probleem is en hoe de sociale context rond het thema in elkaar zit, kan deze informatie naast de kenmerken, voordelen en valkuilen van de verschillende participatiemogelijkheden worden gelegd om zo de meest geschikte vorm te kiezen voor dit project of projectonderdeel.

Mate van participatie	PO MGZ (initiatiefnemers) Actoren	Voordelen	Valkuilen
○	**Co-creatie met medebeslissing** = SAMENWERKEN	▲ Optimale benutting van kennis, ervaring en middelen van de actoren ▲ Voldoet aan democratische motieven ▲ Sterk draagvlak	▲ De sturing wordt deels uit handen gegeven ▲ Intensief voor tijd, inspanningen en interactie ▲ Vraagt engagement van de actoren ▲ Politieke vrijheid is noodzakelijk ▲ Keuze actoren en kwaliteit van de facilitator zijn belangrijk
○	**Co-creatie zonder medebeslissing** = SAMENWERKEN	▲ Sterke betrokkenheid van de actoren → draagvlak ▲ Gedeelde inspanningen bij de uitvoering ▲ Sterke kennisproductie door combineren van kennis en ervaring uit meerdere domeinen	▲ Intensief voor tijd, inspanning en interactie ▲ Vraagt een open houding ▲ Vraagt engagement van de actoren ▲ Keuze actoren en kwaliteit van de facilitator zijn belangrijk
○	**Consulteren** = ADVIES VRAGEN 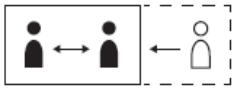	▲ Kan nieuwe ideeën opleveren ▲ Draagt bij aan breder gedragen beslissingen ▲ Kan worden ingezet op sleutelmomenten van een project	▲ Vraagt meer tijd en inspanningen dan onderstaande vormen ▲ Transparantie over de rol van de actoren en motivatie van beslissingen noodzakelijk ▲ Actoren kunnen het oneens zijn
○	**Raadplegen** = INFORMATIE KRIJGEN 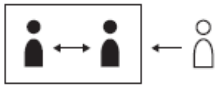	▲ Er kan heel gericht informatie verzameld worden ▲ Met beperkte inspanning kan een groot aantal actoren bereikt worden ▲ Extra informatie verkrijgen waar we zelf niet aan denken (incl. bezorgdheden)	▲ Het kan moeilijk zijn om een grens te trekken tussen wat relevant is en wat niet
○	**Informeren** = INFORMATIE GEVEN	▲ Kost relatief weinig tijd en inspanning	▲ Kan tot onvrede van de actoren leiden ▲ Geen mogelijkheid tot inbreng (zeer laag niveau van participatie)
●	**Geen participatie**	▲ Het project trekt weinig aandacht. Dit kan onder bepaalde omstandigheden wenselijk zijn.	▲ Geen info over meningen van betrokkenen ▲ Geen bijkomende informatie van externen ▲ Geen legitimering

Dit kan ook worden toegepast op de verschillende aparte onderdelen van één project, gezien niet alle onderdelen van een project hetzelfde participatieniveau moeten hebben. Dit wordt geïllustreerd in onderstaande voorbeeld (humane biomonitoring in Genk-Zuid). Het volledige project is een aaneenschakeling van meerdere participatie-initiatieven met een verschillende mate van participatie. Een meer uitgebreide beschrijving van dit voorbeeld is terug te vinden in hoofdstuk 10.

Voorbeeld: Humane biomonitoring (HBM) in aandachtsgebied Genk-Zuid

HBM Genk-zuid	Mate van participatie
Voor de start van het project **Is een HBM-studie nog zinvol, gezien de verminderde bedrijfsactiviteit door de economische crisis? Deze vraag werd voorgelegd aan de lokale adviesgroep.** Participatieniveau: consulteren	
Verkenning van de problematiek **Bij de lokale actoren werd geïnformeerd naar bijkomende informatie i.v.m. lokale bronnen en milieugegevens.** Participatieniveau: raadplegen	
Onderzoek - studiedesign **Het studiedesign werd afgetoetst bij de lokale adviesgroep.** Participatieniveau: consulteren	
Onderzoek - rekrutering **De rekruteringsstrategie en de rekrutering zelf kwam tot stand in samenwerking met lokale actoren die dichter bij de doelgroep staan.** Participatieniveau: co-creatie zonder meebeslissen	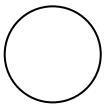
Onderzoek – analyse en interpretatie **De analyse en interpretatie van de resultaten werd uitgevoerd door de onderzoekers, zonder betrokkenheid van de lokale actoren.** Participatieniveau: geen participatie	
Onderzoek – communicatie **Er werden info-momenten georganiseerd waarop de resultaten van de studie werden voorgesteld aan de deelnemers, de lokale actoren en het brede publiek.** Participatieniveau: informeren	
Beleidsontwikkeling **Tijdens de vertaling van de studieresultaten naar concrete beleidsacties werden focusgroepen georganiseerd met lokale actoren. De eindbeslissing lag bij de Vlaamse overheid.** Participatieniveau: co-creatie zonder meebeslissen	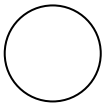
Beleidsimplementatie **Eén van de beleidsacties was een gezondheidskundige opvolging waarbij een samenwerking werd opgezet tussen Vlaamse overheid, lokale overheid en andere lokale actoren. Alle partners in deze samenwerking hadden medebeslissingsrecht.** Participatieniveau: co-creatie met meebeslissen	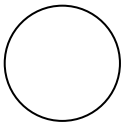

HOOFDSTUK 6: WIE ZIJN DE ACTOREN?

De volgende vraag die zich stelt, is 'Wie (welke actoren) betrekken we bij het project?'. Hier is geen standaardmethode voor die op alle situaties toepasbaar is. In dit hoofdstuk proberen we enkele handvaten aan te reiken die kunnen helpen bij het in kaart brengen van de actoren.

Algemeen kunnen volgende tips worden toegepast:

1. Vertrek zoveel mogelijk van reeds bestaande groepen
2. Schakel vertrouwenspersonen in
3. Investeer in het opbouwen van een vertrouwensband
4. Houd bij de communicatie rekening met de vaardigheden en kennis van de actoren
5. Vermijd praktische drempels (zoals moeilijke tijdstippen, moeilijk bereikbare locaties)
6. Heb aandacht voor non-verbale communicatie
7. Let op voor stereotypering
8. Neem contact op wanneer deelnemers afhaken

6.1 WELKE ACTOREN BETREKKEN?

Om in kaart te brengen welke actoren er bij een participatietraject kunnen betrokken worden, kunnen we ons 2 vragen stellen:

WELKE ACTOREN HEBBEN WE NODIG OM DIT DOEL TE BEREIKEN?

Om te weten welke actoren we nodig hebben, kunnen we ons afvragen:

- Wie is er betrokken bij het probleem of thema?
- Wie is betrokken bij de oplossing?
- Wie kan er hinder ondervinden?
- Wie ondervindt de baten?
- Wat hebben we nodig van de actoren? Bijvoorbeeld:
  - Kennis: als de beschikbare kennis nog onvoldoende is of er een zekere mate van onzekerheid over bestaat, zal het hoofddoel van de participatie vooral bestaan uit het vergaren van bijkomende kennis. Actoren kunnen hierbij optreden als **kennisleveranciers**. Hierbij kunnen we zowel kennis nodig hebben van andere experten binnen hetzelfde domein (milieu en gezondheid) of binnen andere domeinen (chemie, economie), technische kennis (bv. productieprocessen, technische mogelijkheden) als kennis van ervaringsdeskundigen, burgers en leken (bv. over de historiek van het probleem, lokale situatie en gevoeligheden).
  - Draagvlak: om draagvlak te creëren is het belangrijk om de verschillende perspectieven van verschillende groepen betrokkenen in kaart te brengen om duidelijk te krijgen welke de verschillende bezorgdheden of meningen zijn over een bepaald thema, zodat er bij de uitwerking met deze bezorgdheden en meningen rekening kan worden gehouden.
  - Hulp bij de uitvoering: de praktische uitvoering van een bepaald onderdeel kan zo specifiek zijn dat expertise van een specifieke groep actoren nodig is om de efficiëntie of de effectiviteit van de uitvoering te verhogen.

WELKE ACTOREN WILLEN BETROKKEN WORDEN?

Elke case heeft zijn eigen specifieke sociale context. Wanneer een probleem zeer sterk leeft binnen de gemeenschap, dan kunnen actoren zich betrokken voelen omdat ze bijvoorbeeld hun mening kwijt willen of omdat ze bezorgd zijn.

6.2 REPRESENTATIEF OF NIET?

Onder representatief wordt hier verstaan dat de aantallen deelnemende actoren overeenkomstig is het aandeel van die groepen in de gemeenschap, bijvoorbeeld: aandeel mannen en vrouwen, aandeel autochtonen en allochtonen, actieve en passieve bevolking, jongeren en ouderen, bedrijven, burgers, enz. Een participatief proces hoeft niet altijd representatief te zijn voor de (lokale) samenleving, maar streef best wel naar een **diversiteit aan perspectieven** of zelfs naar **inclusiviteit** van alle perspectieven.

In de meeste gevallen is het belangrijker dat zoveel mogelijk **perspectieven** betrokken worden, om zeker te zijn geen meningen of kennis te missen. Beter één actor te veel dan één actor te weinig. Iedereen is welkom. Actoren die zich uitgesloten voelen, kunnen een discussie uitlokken die de legitimiteit van het project en het vertrouwen in de initiatiefnemers schade kan toebrengen. Ook actoren met een negatieve houding ten aanzien van de problematiek die behandeld wordt, kunnen best wel betrokken worden.

Daarnaast kan er best ook aandacht geschonken worden aan de **onderbelichte stemmen**. Kritische meningen zullen gemakkelijker worden opgevangen, maar er kunnen ook meningen zijn die positief staan tegenover een bepaalde problematiek. Anderzijds kunnen mensen die teleurgesteld zijn of raken ook niet ingaan op uitnodigingen waardoor ook hun mening onderbelicht blijft. In beide gevallen kunnen deze actoren waardevolle informatie aanreiken voor het definiëren van het probleem en/of de oplossingen.

Voorbeeld:
In Genk-Zuid was er ook een groep van de bevolking die positief stond tegenover de aanwezige industrie omdat dit werkgelegenheid schept. Verschillende omwonenden werken ook in de bedrijven op het industrieterrein;
In de Noorderkempen vermelden sommige burgers een positieve relatie met de voormalige directeur van het bedrijf omdat hij buurtbewoners regelmatig uitnodigde op de fabriek, informatie doorgaf en open stond voor lokale bekommernissen.

6.3 HOE VINDEN WE DE ACTOREN?

De sociale structuur van de regio geeft een zicht op de verschillende doelgroepen, actoren en perspectieven die in de regio aanwezig zijn en waarop het participatietraject moet worden afgestemd. Voor de start van het participatieve traject is het aan te raden om het netwerk aan mogelijke actoren in kaart te brengen, zowel je eigen netwerk (bijvoorbeeld experten die je kan betrekken) als het netwerk binnen het aandachtsgebied. Een netwerkanalyse geeft een beeld van welke perspectieven, belangen en kennis er al beschikbaar is en ook wat er nog ontbreekt. Indien er geen of een zwak netwerk aanwezig is, kan een netwerkanalyse ook gebruikt worden om een netwerk op te richten. Een goed uitgebouwd netwerk kan belangrijk zijn voor het verdelen van de verantwoordelijkheden.

Flexibiliteit
Netwerkanalyse kan ook een dynamisch proces zijn, dat groeit tijdens het project.
Het is ook mogelijk dat niet alle actoren uit het netwerk in elke fase van het project actief betrokken moeten worden. Wel is het in dat geval aan te raden om alle actoren steeds geïnformeerd te houden over de stand van zaken, over de fases waarin ze wel betrokken worden en de rol die ze kunnen opnemen.

Hieronder worden enkele voorbeelden van bronnen gegeven.

BESTAANDE OVERLEGSTRUCTUREN

Het is mogelijk dat er binnen het aandachtsgebied reeds overlegstructuren aanwezig zijn die op regelmatige basis samenkomen. Er kan dan van die bestaande structuren gebruik worden gemaakt om het eigen participatietraject op te enten. Eventueel ontbrekende perspectieven kunnen aan de bestaande structuur worden toegevoegd. Hoe sterker deze bestaande structuren reeds zijn uitgebouwd, hoe belangrijker het is om na te gaan welke actoren nog ontbreken en hoeveel ruimte er is om de bestaande structuur uit te breiden. Is het toch te moeilijk om actoren toe te voegen, dan kunnen afzonderlijke overlegmomenten met de ontbrekende perspectieven worden ingericht. Bestaande structuren als basis nemen, heeft verschillende voordelen. Zo vergroot dit de aansluiting van het project bij het lokale beleid, is er hierdoor ook een grotere kans dat lokale actoren verantwoordelijkheden zullen opnemen en vergroot dit ook de kans dat de overlegstructuren nadien nog zullen worden verdergezet.

Voorbeeld:
In de drie aandachtsgebieden van het Steunpunt Milieu en Gezondheid (Genk-Zuid, regio Menen en de Gentse kanaalzone) werd telkens vertrokken van reeds bestaande lokale overlegstructuren. In Genk-Zuid en Menen werden deze bestaande structuren uitgebreid met ontbrekende actoren zoals: vertegenwoordigers van scholen, CLB's, huisartsen, maar ook lokale besturen van de aanliggende gemeenten die ook deels tot het studiegebied van het onderzoek behoorden (Diepenbeek in Genk-Zuid en Wevelgem in regio Menen). In de Gentse kanaalzone lag het moeilijk om de bestaande structuren uit te breiden. Daar werd gebruik gemaakt van die structuren en werden de ontbrekende perspectieven in afzonderlijke overlegmomenten betrokken.

EERDERE PARCIPATIETRAJECTEN

Ook kunnen we nagaan of er in het verleden al participatieve trajecten werden opgesteld. Zo ja, waarover en wie werd er toen betrokken? Dit kan een idee geven over de actoren die beschikbaar zijn en die gemotiveerd zijn om aan dergelijke projecten deel te nemen. Indien er participatietrajecten nog lopende zijn, kan bekeken worden in welke mate dit project hierbij kan aansluiten om zo overbevraging van de actoren te vermijden.

Voorbeeld:
Tijdens de beleidsvertaling van de HBM-resultaten in de Gentse kanaalzone liep er in de regio reeds een ander participatief traject in verband met een actieplan rond luchtkwaliteit. Om de lokale actoren niet te veel te belasten, werd voor de overlappende thema's input vanuit de HBM-beleidsvertaling voorzien op de reeds geplande overlegmomenten van het actieplan luchtkwaliteit.

VERENIGINGSLEVEN

Er kan bekeken worden welke verenigingen of organisaties in het aandachtsgebied actief zijn.

DOELGROEPEN

Welke doelgroepen maken onderwerp uit van dit project en hoe zijn deze doelgroepen te bereiken? Indien er bijvoorbeeld onderzoek zal gedaan worden bij kinderen kunnen relevante actoren bestaan uit vertegenwoordigers van scholen, kinderdagverblijven, CLB-centra, Kind&Gezin, enzovoort. Spitst het project zich bijvoorbeeld toe op specifieke gezondheidsproblemen, zoals bijvoorbeeld astma en allergie, dan kunnen patiëntenverenigingen ook relevante actoren zijn.

ACTOREN BEVRAGEN

Via persoonlijke contacten met actoren binnen het aandachtsgebied kan je aan de actoren de vraag stellen wie of welke organisaties er nog betrokken kunnen worden in het project.

6.4 WAT VERWACHTEN WIJ VAN DE ACTOREN?

Het is ook aan te raden even stil te staan bij de verwachtingen die we hebben van de actoren. Wat wij verwachten van de actoren hangt mee af van het doel van de participatie (hoofdstuk 4). Welke rol willen wij dat de actoren invullen? Dit kan bekeken worden voor de groep actoren als geheel (welke rol of invloed krijgen de actoren als groep), maar kan ook bekeken worden voor elke actor afzonderlijk om zo in kaart te brengen welke rollen al zijn ingevuld en voor welke rollen er nog actoren moeten gezocht worden.

Enkele voorbeelden:

- Willen we van de actoren vooral informatie krijgen?
- Willen we dat de actoren een boodschap uitdragen naar de gemeenschap?
- Willen we dat de actoren actief meewerken in het project? En welke taken zouden ze dan moeten opnemen?
- Moeten de actoren zorgen voor draagvlak voor beslissingen? Hebben we actoren nodig die invloedrijk zijn?
- Hebben we actoren nodig die voor financiering moeten zorgen?

6.5 WAT ZIJN DE VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN?

Bij de start van een participatietraject kan best ook gevraagd worden naar de verwachtingen van de actoren ten aanzien van het proces en ook ten aanzien van hun rol in dit proces. Er kan dan op een transparante manier worden toegelicht welke verwachtingen kunnen worden ingelost binnen het project en welke niet. Vooral bij deze laatste is het geven van een motivatie of een argumentatie belangrijk. Onrealistische verwachtingen of verwachtingen die buiten de scope van het project vallen kunnen zo al bij het begin van het project worden aangekaart en verduidelijkt. Zo worden ontgoochelingen aan het eind van het project vermeden. Ook kan ervoor gekozen worden om bij de verdere ontplooiing van het project rekening te houden met verwachtingen die nog niet werden opgenomen. Dit kan er voor zorgen dat de actoren betrokken blijven en niet halverwege het proces afhaken.

Naast het in kaart brengen van hun verwachtingen is het ook aan te raden tijd te investeren in het grondig verkennen van de kenmerken, de leefwereld, de gewoontes en de kennis van de verschillende actoren. Deze informatie is zeer nuttig bij het vormgeven en uitwerken van het participatie-initiatief, zoals bijvoorbeeld tijdstip van overlegmomenten (**voorbeeld**: gepensioneerden zijn meestal overdag thuis, werkende mensen en schoolgaande kinderen niet), mate van technologie die kan gebruikt

worden (**voorbeeld**: bejaarde mensen zijn misschien moeilijker te bereiken via e-mail of minder gemotiveerd om bijvoorbeeld rond apps te werken), mogelijke taalbarrières (**voorbeeld**: bij een mix van autochtone en allochtone actoren kan visueel materiaal misschien tot betere resultaten leiden).

6.6 WAT HEBBEN ACTOREN TE WINNEN OF TE VERLIEZEN?

De verkregen informatie over de leefwereld, de gewoontes en de kennis van de actoren kan ook gebruikt worden om met de actoren te bespreken wat volgens hen een positieve of een negatieve invloed kan hebben op het project en op hun eigen werking. In kaart brengen wat actoren bij een bepaald project te winnen en te verliezen hebben kan helpen om:

- Actoren te motiveren om aan het participatieve traject deel te nemen door de win-win-situaties duidelijk te maken en eventueel samen te bespreken hoe mogelijke verliezen kunnen worden opgevangen.
- Van tegenstanders bondgenoten te maken. Door in het project, waar mogelijk, rekening te houden met de mogelijke verliezen voor tegenstanders van het project kan worden nagegaan of bepaalde wijzigingen aan het project deze verliezen kunnen opvangen of winsituaties voor beide partijen kunnen creëren om zo tegemoet te komen aan de negatieve argumenten van deze tegenstanders.
- Een beter zicht te krijgen op de invloed van het project op de lokale situatie
- Een beter zicht te krijgen op factoren die de slaagkansen van het project kunnen beïnvloeden (zowel gunstig als ongunstig).

Informatie hierover kan best rechtstreeks van de actoren zelf verkregen worden, bijvoorbeeld via bilaterale gesprekken. Er kunnen dan vragen gesteld worden zoals:

- Wat is je mening/standpunt tegenover dit thema?
- Hoe ben je (of jouw organisatie) betrokken bij dit thema?
- Hoe kan een project rond dit thema een meerwaarde betekenen voor jouw werking?
- Welke zorgen of barrières kan een project rond dit thema meebrengen voor jouw werking?

6.7 MOEILIJK TE BETREKKEN GROEPEN

Onder de relevante actoren voor een participatietraject kunnen zich ook enkele specifieke doelgroepen bevinden die moeilijk te overhalen zijn om deel te nemen. Denken we hierbij bijvoorbeeld aan sociaal kwetsbare groepen die binnen de milieu en gezondheid context wel vaker ondervertegenwoordigd zijn in projecten en initiatieven. Eigenlijk betekent dit dat het participatietraject bepaalde kenmerken bevat die een drempel vormen voor sommige doelgroepen om aan deze initiatieven deel te nemen. Naast drempels zoals het tijdstip, de bereikbaarheid en taalbarrières, kan een drempel hier ook bestaan uit de inhoudelijke kern van het participatietraject die niet voor iedereen even bruikbaar en betekenisvol is. Door de drempels aan te pakken, wordt de toegankelijkheid van het participatie-initiatief voor deze doelgroepen verbeterd.

Het Kenniscentrum Demos biedt hiervoor enkele inzichten en werkbare tools aan (De Visscher, 2018). Deze kunnen worden aangevuld met inzichten uit een project in de Antwerpse Kiel-wijk, uitgevoerd door de universiteit Antwerpen en het Vlaams Instituut Gezond Leven, waarbij werd nagegaan hoe bestaande informatie en sensibilisering over milieugezondheidsrisico's meer impact kan hebben bij sociaal kwetsbare groepen (Morrens et al., 2016; Morrens et al., 2018). In dat project lag de inhoudelijke focus op gezond wonen en gezond tuinieren.

ENKELE TIPS:

- Neem de tijd en ruimte om toenadering te zoeken tot deze doelgroepen. Zoek zelf actief contact met de mensen die je wil bereiken. Eventueel met de hulp van tussenpersonen.

Voorbeeld uit Kielproject:
Uit het Kielproject volgde dat een lange inlooptijd nodig is om vertrouwen te winnen. De initiatiefnemers namen eerst zelf deel aan de activiteiten die door de bestaande groepswerkingen georganiseerd werden om zo de wederzijds relatie op te bouwen.

- Ga langs bij de organisaties die ze zelf oprichten of waar ze zich welkom voelen.

Voorbeeld uit Kielproject:
Deelnemers werden enerzijds geworven via een "open aanbod" (op basis van het gezondheidsthema) en anderzijds via een bestaande vrouwengroep van de Samenlevingsopbouw Antwerpen. Het aantal geïnteresseerden die bereikt werden met de bestaande vrouwengroep was veel groter dan bij het "open aanbod". Er konden ook sterkere participatievormen gebruikt worden bij de bestaande vrouwengroep.

- Luister oprecht naar de noden, de behoeften, de verwachtingen en de verzuchtingen van de mensen die je wil bereiken. Zo ontdek je welke plaats, kleur en betekenis het krijgt vanuit hun beleving.

Voorbeeld uit Kielproject:
In het Kielproject bleek dat er nood was aan een flexibele en organische planning. Zo werd de inhoud van de infosessies bij de bestaande vrouwengroep aangepast aan de specifieke vragen en de noden van de deelnemers. Via interactieve kennismaking en bevraging werd meer inzicht verkregen over de attitudes, kennis en gedrag rond het thema 'Gezond wonen'. Hieruit bleek dat er vooral interesse was voor onderwerpen zoals gezond poetsen, brand en gezond bewegen. Omdat de groep een groot aandeel allochtone deelnemers bevatte, kon taal een mogelijke drempel zijn. Dit werd opgelost door te werken met visuele werkvormen en veel beeldmateriaal.

- Plaats het thema van het participatie-initiatief in een positief en integraal frame.

Voorbeeld uit Kielproject:
Tijdens de verschillende sessies werden de behandelde thema's steeds benaderd vanuit een positieve boodschap. Meedenken wordt dan prettiger ervaren. Ook werd binnen het "gezond wonen" luik van het Kielproject als afsluiter van de infosessies een ludieke quiz georganiseerd. Deze positieve framing zorgde voor meer impact en zelf uitdraging van de boodschappen naar anderen.

- Besteed voldoende aandacht aan herhaling en visualisatie.

Voorbeeld uit Kielproject:
Uit de evaluatie van interviews met deelnemers bleek dat herhaling niet al belerend werd ervaren. Herhalen zorgt ervoor dat de boodschap die je wil uitdragen ontvangen wordt.

HOOFDSTUK 7: TIPS EN VALKUILEN

VALKUIL: BIJKOMENDE VRAGEN OF OPMERKINGEN BUITEN DE SCOPE OF BUITEN DE MOGELIJKHEDEN VAN HET PROJECT

Bij de beleidsvertaling van de HBM-resultaten in de aandachtsgebieden Genk-Zuid en Menen kwamen tijdens de overlegmomenten met de lokale actoren verschillende vragen aan bod die niet konden worden ondervangen door de werkgroep omdat bijvoorbeeld de nodige kennis er nog niet was of omdat ze sneller actie vereisten dan het doorlopen van heel het participatietraject.

TIPS:

- In het participatietraject voor de beleidsvertaling in de Noorderkempen werd gewerkt met "parkeerlijst" waarop vragen die niet onmiddellijk konden beantwoord worden op gebundeld werden. Zo werd voor de actoren zichtbaar gemaakt dat hun vragen of opmerkingen niet vergeten werden, maar enkel op een wachtlijst werden gezet. Er moet dan wel duidelijk worden afgesproken hoe deze parkeerlijst verder zal behandeld worden.
- Een andere mogelijkheid is om een "binnenweg" te voorzien in het participatietraject voor onderwerpen die vragen voor snelle actie.

VALKUIL: DE INTERESSE VAN ACTOREN KAN OP LANGE TERMIJN VERMINDEREN

TIP:

Voorzie voldoende feedback en terugkoppeling gedurende het hele traject, bijvoorbeeld via verslagen, nieuwsflitsen of kanalen waar actoren reacties kwijt kunnen.

VALKUIL: DE OVERLEGMOMENTEN ZIJN ONVOLDOENDE AFGESTEMD OP DE ACTOREN

Het tijdstip waarop overlegmomenten met actoren ingepland worden, bepalen ook mee wie aan deze overlegmomenten kan deelnemen. Overlegmomenten tijdens de kantooruren trekken meestal vooral actoren aan die professioneel met de thematiek bezig zijn.

TIP:

Schenk bij het in kaart brengen van de actoren die je wil betrekken ook aandacht aan de tijdstippen waarop de verschillende actoren bereikbaar of beschikbaar zijn. Overlegmomenten kunnen daar dan op afgestemd worden, bijvoorbeeld door deze te laten doorgaan na de kantooruren, 's avonds, in het weekend of tijdens de middagpauze. Soms is het dan aan te raden om parallelle overlegmomenten te voorzien voor verschillende actoren op verschillende tijdstippen.

VALKUIL: DE POLITIEK WORDT VERGETEN ALS ACTOR

Een vaak vergeten actor bij participatie-initiatieven is de politiek. Actieve betrokkenheid van ministers in participatie-initiatieven is vaak moeilijk door overvolle agenda's.

Voorbeeld: uit de expertgesprekken
"De politiek zit nooit mee aan tafel. Als je echt gelooft in participatie moet eigenlijk iedereen elkaar gezien hebben tijdens zo een traject. Dit wil ook zegen dat het kabinet of de minister daar moet geweest zijn en niet de vertegenwoordigers van de administratie. Bij stadsontwikkeling is dat natuurlijk makkelijker want burgemeester of schepenen die krijg je nog wel naar een publieksmeeting of een debat."
"Ook naar de politiek moet er vertrouwen gecreëerd worden. Eigenlijk vergeten we de politiek ook heel vaak in participatietrajecten."

VALKUIL: PARTICIPATIE WORDT EEN STOP-EN-GO-PROCES

In enkele voorbeelden werd door de Vlaamse overheid een participatief traject opgestart in een aandachtsgebied waarbij het de bedoeling was dat op termijn het traject werd overgenomen door de lokale overheid. Dit is echter niet in elk geval een succes gebleken. In een aandachtsgebied met een warme sociale dynamiek is de kans op succes groter dan in een aandachtsgebied met een koude sociale dynamiek.

TIP:

Duidelijke en tijdige communicatie over de finaliteit van het participatieproces: breng de actoren van bij het begin van het traject op de hoogte dat van hen verwacht wordt om het op termijn over te nemen en zorg voor duidelijke afspraken over wie deze rol op zich zal nemen en hoe zal voorzien worden in continuïteit.

Voorbeeld: uit de expertgesprekken
"Een participatieproject mag eindig zijn maar het is een belangrijke reflex om hier op voorhand over na te denken en dat duidelijk te communiceren."

TIP:

Aandacht besteden aan nazorg: de initiatiefnemer kan zorgen voor begeleiding van de actoren in het zelfstandig overnemen van het traject en kan ook nadien bereikbaar blijven voor advies en (beperkte) ondersteuning.

Voorbeeld: uit de expertgesprekken
"Je moet je bewust zijn van wat je met de mensen aan het doen bent in een participatietraject en wat dat na het hele proces met die mensen doet. Het is belangrijk om hier transparant over te zijn al moet je de mensen natuurlijk ook wel tijd geven en er naartoe werken. (Hier gaat het nu vooral over de nazorg, wat gebeurt er na de interventie, ik vind dat je toch minimaal moet blijven communiceren)."

VALKUIL: CO-CREATIE MET MEEBESLISSEN KAN HET NEMEN VAN BESLISSINGEN VERTRAGEN ZONDER DUIDELIJKE BESLISSTRUCTUUR/ BESLISPROCES/ BESLISPROCEDURE.

Voorbeeld: uit de expertgesprekken
"We hadden een werkgroep opgericht die allemaal dezelfde stem hadden, gelijkwaardige leden. Maar op deze manier wordt het heel moeilijk om beslissingen te nemen want alle beslissingen moet je in consensus nemen."

TIP:

Bij dergelijke participatievorm is het aan te raden om bij de start een beslissingsmodel op te stellen waarin een procedure wordt vastgelegd die zal gevolgd worden om beslissingen te nemen indien geen consensus kan bereikt worden.

NOG ENKELE PRAKTISCHE TIPS VOOR PARTICIPATIE:

- *Goede, open, transparante communicatie.* Alle deelnemers zouden over alle relevante informatie moeten beschikken (spelregels van het proces, doel van het project, wat wordt er van hen verwacht, wat zal er gebeuren met de resultaten van het project, wie neemt de beslissing, …). Zorg dat het duidelijk is wat van de deelnemers verwacht wordt maar ook wat zij zelf verwachten. Wees transparant, ook over wat u niet vertelt en waarom. Zo kan wantrouwen vermeden worden.

- *Een goede modulator/facilitator is van belang voor het participatie proces.* Enkele eigenschappen waaraan een ideale facilitator volgens de leidraad van het MNP voldoet: onafhankelijk en neutraal, bewust van eigen impact op de groep, met twee, kan inspelen op groepsproces en is flexibel, kent de inhoud, kan een groep motiveren/enthousiast maken, luistert naar de groep, neemt mensen serieus, kan zich verplaatsen in anderen en heeft (in een ideale situatie) ervaring in het begeleiden van groepsprocessen

- *Wees flexibel.* Het is al vaker teruggekomen in deze inspiratiegids dat flexibiliteit belangrijk is, zowel in de keuze/opbouw van het participatief traject als binnen het traject zelf. Het zal namelijk nooit helemaal verlopen zoals op voorhand is gepland. Zorg dat het proces openblijft door van te voren tussentijdse evaluatie en reflectie momenten in te plannen.

- Denk van in het begin op welke momenten participatie ingeschakeld wordt.

- Zorg dat er ruimte is voor een iteratief (herhalend) proces. Aangezien er tijdens het project nieuwe vragen of ideeën ontstaan waar input van de deelnemers nuttig kan zijn, is ruimte voor wisselwerking en dialoog van belang bij een participatief proces.

- Neem de tijd om overwinningen te vieren. Organiseer een infomarkt of een ontspannende quiz als er een onderdeel is afgesloten. Zo heeft iedereen de kans om te zien wat er gebeurd is, kunnen actoren mee uitpakken met hun eigen bijdrage en kunnen de initiatiefnemers ook nagaan hoeveel en wat er bij de actoren is blijven hangen. Voor de actoren is dit ook een moment om elkaar te zien en hun netwerk verder uit te bouwen.

HOOFDSTUK 8: PARTICIPATIEMETHODIEKEN

Er bestaat een grote diversiteit aan methodieken die kunnen toegepast worden in een participatief traject. De keuze wordt mede bepaald door het doel van de participatie en de aard van de actoren die betrokken worden.

Enkele voorbeelden:

- Interviews of focusgesprekken met burgers zullen meestal 's avonds of in het weekend gehouden worden, wanneer de mensen thuis zijn van hun werk.
- Wanneer de doelgroep in de probleemstelling bestaat uit jonge kinderen zullen veeleer participatietechnieken gebruikt worden die de doelgroep observeren dan gesprekken en debattechnieken.
- Voor het betrekken van mensen uit sociaal kwetsbare groepen kan deelnemen aan groepsgesprekken mogelijk een drempel zijn. Eén op één gesprekken in een vertrouwde omgeving kunnen hier meer geschikt zijn.
- Indien er grote verschillen zijn in kennisniveau tussen de actoren, kan het ook aangewezen zijn om aparte overlegmomenten te hebben in kleinere groepen. Hier moet dan wel voldoende terugkoppeling zijn naar de actoren uit de andere groepen.

In de participatietrajecten die in deze inspiratiegids als voorbeelden worden gebruikt (zie hoofdstuk 10) worden meerdere overlegmomenten in de tijd gehouden met dezelfde actoren. Dit heeft als voordeel dat er gewerkt wordt aan een stapsgewijs leerproces waarbij de actoren het onderzoek gaandeweg beter leren kennen en er vertrouwen kan worden opgebouwd.

Aangezien de vorm of methode van participatie afhangt van het onderwerp, aantal deelnemers, doelgroep, timing, beoogde effect, participatiegraad, … wordt er in dit hoofdstuk geen overzicht van methoden gegeven maar verwijzen we naar een aantal documenten die een aantal methoden samenvatten/beschrijven. Daarnaast willen we ook benadrukken dat een participatiemethode goed uitgewerkt kan zijn, maar het kunnen toepassen van de methode vraagt heel wat vaardigheden (zoals: respect voor kennis van de leefwereld, empathie, groepsdynamiek,…).

8.1 BRONNEN VOOR PARTICIPATIEMETHODEN

Tabel 1 geeft een overzicht van de verschillende documenten , welke participatiemethoden men er in kan vinden en of het document iets zegt over: participatiedoel, participatieniveau, grootte van de doelgroep, tijd en middelen, voor- en nadelen. Ieder document wordt daarna kort in meer detail besproken.

Tabel 1: Overzicht van een selectie nuttige documenten die participatiemethodieken bespreken.

Bron	Participatie-methoden	Participatie-doel	Participatie-niveau	Grootte doelgroep	Tijd en middelen	Voor-/nadelen
Vlaams Instituut Gezond Leven https://www.gezondleven.be/projectmatig-werken/evalueren-van-projecten/eerste-hulp-bij-meetinstrumenten	Focusgroepen, observeren, interviews, vragenlijsten, testing en productevaluatie			X	X	X
Samenlevings-opbouw Vlaanderen https://demos.be/sites/default/files/participatie_dossier_nta_methodes.pdf https://demos.be/sites/default/files/pa_ph_handvaten-1_0.pdf	LENS, scenarioplanning, planning for real, open space, dorp in zicht, buurtbudgetten, dialoogmethode, DIP, ABCD, focusgroep	X	X	X	X	
Milieu- en Natuurplanbureau http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/550032008.pdf	Focusgroep, Deplhi-methode, scenario-workshops, toekomstlab, Open Space Conferentie, Group Model Building, Group Decision Support	X	X	X	X	X
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie https://www.lne.be/sites/default/files/atoms/files/participatie%20burgers.pdf	Adviescommissie, audiovisuele media, burgerjury, burgerpanel, charette of design workshop, consensusconferentie, deliberative polling, delphi-methode, digitaal debat, dynamic mindmapping, elektronische consultatie, survey, expertpanel, fishbowl discussie, focusgroep, geschreven informatie, interactieve televisie, keuze-enquëte, open space, publieke hoorzitting, referendum, stellingen ter discussie, versnellingskamer, vraag naar schriftelijke reactie, website, world café, zoekconferentie, scenarioplanning	X	X	X	X	
Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek https://demos.be/sites/default/files/pub_1599_participatieve_methoden.pdf	21st Century Town Meeting, burgerjury, charette of design worksop, consensus-conferentie, deliberative polling, Delphi-methode, expertpanel, focusgroep, planningcel, praatcafé, scenario-methoden, technologie-festival, evaluatie van participatieve processen	X	(X)	X	X	

8.2 INTRODUCTIE TOT EEN SELECTIE VAN 8 METHODEN

Er is een grote hoeveelheid aan verschillende methodieken beschikbaar die in participatie-initiatieven kunnen worden toegepast. In deze inspiratiegids worden 8 methoden kort toegelicht. Deze lijst is zeker niet-exhaustief, maar dient eerder als voorbeeld om aan te tonen dat de keuze van participatiemethode van verschillende zaken afhankelijk is, zoals: participatieniveau, tijd/budget dat beschikbaar is, voor- en nadelen van de methode, … Tabel 2 bespreekt voor iedere methode (in beperkte mate) de voorgaande onderverdeling. Daarnaast kan in bijlage 4 “Participatiemethoden” een Excel tabel teruggevonden worden die per methode nog meer details weergeeft: participatiedoel, participatieniveau, groepsgrootte, middelen en tijd, voor- en nadelen, aandachtspunten/valkuilen, beleid, bron en link naar bron.

Tabel 2: Korte toelichting van 8 participatiemethoden.

Methodiek	Participatie-niveau	Tijd/budget	Voordelen	Nadelen/ valkuilen
Delphi methode *Een iteratief proces waarbij deelnemers met een zekere expertise op een bepaald gebied in meerdere ronden individueel ondervraagd worden. Doel is om tot een gezamenlijk expertoordeel op een bepaald gebied te komen.*	▲ Consulteren ▲ Co-creatie	Matig tot hoog (afhankelijk van duur)	Opvattingen kunnen evolueren en worden goed beargumenteerd Interactie tussen deelnemers	Een intensief proces, procedure vraagt veel van deelnemers (gevaar voor voortijdig afhaken)
Dialoogmethode *Heeft voornamelijk betrekking op het in beeld brengen van de noden en behoeften van deze doelgroep, waarbij men vertrekt vanuit de ervaringsdeskundigheid van de doelgroep zelf.*	▲ Consulteren ▲ Co-creatie	Gemiddeld	Interactie tussen deelnemers (actoren horen elkaars mening en leren elkaars standpunt kennen)	een belangrijk aandachtspunt is dat het proces verloopt volgens het ritme van de deelnemers
Focusgroep *Een groepsgesprek waarbij een kleine groep mensen onder leiding van een moderator discussieert over de onderwerpen die door de moderator worden aangereikt. De interactie tussen de deelnemers is een essentieel onderdeel. Geschikt voor doelgericht belichten van een probleem.*	▲ Raadplegen ▲ Consulteren ▲ Co-creatie	Matig tot hoog (afhankelijk van aantal gesprekken)	Interactie tussen deelnemers (actoren horen elkaars mening en leren elkaars standpunt kennen)	Goede moderator nodig, groepsleden beïnvloeden elkaar
Interview *Een individueel gesprek waarbij ofwel open vragen worden gesteld of waarbij gewerkt wordt met gestructureerde gesloten vragen. Ook een tussenvorm (semigestructureerd) is een optie.*	▲ Raadplegen ▲ Consulteren	Matig tot hoog (afhankelijk van aantal gesprekken)	Contact tussen interviewer en geïnterviewde	Geen interactie tussen actoren, bias door interviewer

Observatie *Een methode om gegevens te verzamelen door zelf waar te nemen. De onderzoeker observeert personen, plaatsen en activiteiten om zo in de omgeving zelf informatie te verzamelen.*	▲ Raadplegen	Laag tot matig (afhankelijk van aantal observaties)	Mogelijkheid om abstracte zaken te zien die niet worden uitgesproken	Hawthorne effect (personen kunnen zich anders gaan gedragen als ze geobserveerd worden)
Open Space Conferentie *Een proces waarin via 'bottom up'-participatie een groep mensen een gemeenschappelijk onderwerp of een collectief probleem visualiseert, naar oplossingen zoekt of nieuwe mogelijkheden creëert. Alleen het algemene thema staat vast. De deelnemers kunnen zelf (spontaan) workshops aanbieden over voor hen relevante onderwerpen.*	▲ Informeren ▲ Raadplegen ▲ Consulteren ▲ Co-creatie	Laag tot matig	Heel flexibel, snel ene goed overzicht van wat er leeft, laagdrempelig	Vraag veel ervaring van modulator
Scenarioplanning *Met behulp van scenario-methoden verkennen stakeholders mogelijke toekomstscenario's en identificeren zij sleutelthema's. Veel aandacht wordt besteed aan beleidskeuzes, maar ook aan gebeurtenissen die niet voorspelbaar of stuurbaar zijn.*	▲ Consulteren ▲ Co-creatie	Matig tot hoog (frequentie en doorlooptijd lopen sterk uiteen)	Brengt verschillende stakeholders en perspectieven bij elkaar	Vrij intensief proces
Vragenlijsten *Een schriftelijke vragenlijst is een reeks van gesloten of open vragen die wordt afgenomen van respondenten in een gestandaardiseerde volgorde en formulering. Via vragenlijsten wordt informatie bekomen over actoren (online, schriftelijk of telefonisch).*	▲ Raadplegen ▲ Consulteren	Laag	Met beperkte inspanning kan een grote groep actoren bevraagd worden	Geen interactie tussen de actoren onderling (actoren verkrijgen zelf weinig extra kennis)

8.3 DRAAIBOEK OPSTELLEN

Een goede voorbereiding draagt sterk bij tot een vlot verloop van participatie-initiatieven. Bij het plannen van participatie-initiatieven is het dan ook aan te raden om op voorhand een draaiboek op te stellen. Hierin wordt dan uitgeschreven wat de spelregels zijn, wie welke rol heeft, welke vragen of thema's aan bod (kunnen) komen, welke aanpak gevolgd wordt, mogelijke alternatieven voor het geval de aanpak vast loopt, welk materiaal er nodig is, catering, enz. Enkele voorbeelden zijn te vinden in bijlage 5a en 5b.

HOOFDSTUK 9: EVALUATIE VAN HET PARTICIPATIETRAJECT

9.1 WAAROM EVALUEREN?

Bij een participatietraject is evaluatie een belangrijk onderdeel. Het biedt namelijk de mogelijkheid om de successen en de uitdagingen of valkuilen in duidelijk in kaart te brengen. Hieruit kunnen lessen getrokken worden voor toekomstige participatieve initiatieven om het dan beter te doen of anders aan te pakken. Deze lessen en kennis kan makkelijker gedeeld worden als ze bij ieder participatietraject in kaart worden gebracht.

9.2 WANNEER EVALUEREN?

Een participatietraject is meestal een aaneenschakeling van verschillende participatie-initiatieven in de tijd. Een evaluatie kan dus zowel gebeuren tussentijds na elk participatieluik, als helemaal aan het einde van het volledige traject.

TUSSENTIJDSE EVALUATIES:

Tussentijds evaluatie na elk participatie-initiatief heeft als voordeel dat er tijdens het proces informatie kan verzameld worden over de vorderingen van het project en over de beleving van de betrokken actoren. Deze informatie laat toe om tijdens de loop van het participatietraject nog bij te sturen.

Voorbeeld:
Tijdens de beleidsvertaling van de humanebiomonitoringresultaten in de aandachtsgebieden Genk-Zuid, regio Menen en de Gentse kanaalzone werd een korte evaluatievragenlijst aangeboden aan de actoren na elk participatie-initiatief (zie bijlage 6).

EINDEVALUATIE:

De eindevaluatie gebeurt best binnen een korte tijd na afloop van het traject. Het biedt de mogelijkheid om het volledige traject te overlopen en om te zetten in aanbevelingen voor toekomstige trajecten. Een voorbeeld is ook te vinden in bijlage 7.

9.3 HOE EVALUEREN?

In een evaluatie van een participatieproces wordt meestal gepeild naar (i) de effectiviteit van het proces (heeft de participatie positief bijgedragen aan het project? Hebben de inspanningen geloond?), (ii) de efficiëntie van het proces (Zijn de gemaakte inspanningen en de resultaten in evenwicht?) en (iii) de redenen daarvoor.

De manier waarop de evaluatie gebeurt, moet ook in proportie staan met het doorlopen participatieproces. Uitvoerige, dure of moeilijke participatietrajecten zijn meer gebaat met een zeer uitgebreide evaluatie dan kleinere participatieprocessen.

EVALUATIE VAN HET PARTICIPATIEPROCES KAN DOOR:

- *Enkel intern te reflecteren:* De meest eenvoudige vorm van evalueren is enkel intern met de betrokken initiatiefnemers van de organisatie te reflecteren over successen en knelpunten van het doorlopen participatieproces. Hierbij mis je dan echter belangrijke informatie over de

wijze waarop de betrokken actoren en participanten het proces beleefd hebben en wat de actoren ervaren als positief of negatief ervaren hebben. Enkel een interne reflectie over het proces is dan ook af te raden.

- *Participanten betrekken bij de evaluatie:* Best is om ook de verschillende actoren die deel hebben uitgemaakt van het participatieproces mee te betrekken bij de evaluatie. Op deze manier wordt belangrijke informatie bekomen over hoe de actoren het proces beleefd hebben, welke baten en knelpunten zij ervaren hebben. Deze informatie kan belangrijke inzichten opleveren over triggers die de motivatie van actoren om aan dergelijke processen deel te nemen kunnen bevorderen.
- *Evaluatie door externen:* Bij zeer uitgebreide of gevoelige dossiers kan het ook aan te raden zijn om de evaluatie van het proces te laten uitvoeren door externen die niet bij het proces betrokken waren om zo het objectieve karakter van de evaluatie te benadrukken.

Bij het uitvoeren van de evaluatie kunnen ook **verschillende methoden** worden toegepast die besproken werden in hoofdstuk 8, gaande van weinig interactief tot zeer interactief. In de meeste gevallen wordt er gewerkt met een **vragenlijst** die door alle betrokkenen kan worden ingevuld. Dit kan **schriftelijk** of via **interviews**. Deze vragenlijst kan door de actoren worden terugbezorgd aan de initiatiefnemers zonder verdere bespreking. De initiatiefnemers verwerken dan alle antwoorden waarbij het resultaat ook kan worden teruggekoppeld aan de actoren. De resultaten van de vragenlijst kunnen ook worden besproken samen met de actoren tijdens een **groepsgesprek**. Naast gebruik van individueel in te vullen vragenlijsten, kan er ook gewerkt worden met een **debatvorm** waarbij alle evaluatievragen in groep bediscuteerd worden. Dit kan echter als nadeel hebben dat sommige actoren minder aan bod komen om hun mening te ventileren.

De evaluatie hoeft zich ook niet te beperken tot het doorlopen proces en de vooropgestelde doelen. Ook andere resultaten die het participatietraject heeft opgeleverd, anders dan deze die bij aanvang werden vastgelegd, kunnen worden opgenomen in de evaluatie.

ENKELE MOGELIJKE EVALUATIEONDERWERPEN KUNNEN ZIJN:

- Wat was het vooropgestelde doel?
  - Werd dit doel behaald?
  - Waarom wel/niet?
- Heeft het traject andere resultaten opgeleverd, buiten de vooropgestelde doelen?
- Welke doelgroepen werden beoogd?
  - Zijn deze doelgroepen bereikt?
  - Waarom wel/niet?
- Hoe tevreden zijn de betrokken actoren over: het proces, de inhoud, hun bijdrage, de aanpak, enzovoort?
- Welke impact heeft het proces gehad op de verschillende actoren (leerproces, gedragsverandering, verantwoordelijkheden, enzovoort)?
- Wat ging er goed? Waarom?
- Wat ging er minder goed? Waarom? Wat zijn mogelijke oplossingen?

RE-AIM MODEL:

In het Kiel-project (Morrens et al., 2016) werd de evaluatie gebaseerd op het RE-AIM model. Toegepast binnen deze inspiratiegids zouden volgende vragen deel kunnen uitmaken van een evaluatie:

- **Reach**: bereik van de doelgroep/actoren

    - Werd het thema van het project even goed bijgewoond als reeds aanwezige initiatieven (sociale dynamiek)
    - Zijn de deelnemers aan de participatie-initiatieven een goede vertegenwoordiging van de nodige actoren?
    - Wat zijn de barrières en succesfactoren voor deelname?
- **Effect**: bij de actoren, geschiktheid van het gebruikte materiaal
    - Hebben de actoren meer kennis verkregen over het thema?
    - Is er bij de actoren intentie tot gedragsverandering?
    - In welke mate dragen de actoren mee de boodschappen van het thema uit?
- **Adoptie**: bereidheid bij de actoren om het thema in integreren in hun werking
    - Welke zijn de barrières en succesfactoren?
- **Implementatie**: welke eindproducten van het project worden door de actoren gebruikt
    - Welke zijn de barrières en succesfactoren?
- **Maintenance**: Blijven de effecten behouden op langere termijn (bv. > 6 maanden)?

Meer informatie over het RE-AIM model is ook te vinden op de website van het Vlaams Instituut Gezond Leven, waar ook een checklist is terug te vinden: https://www.gezondleven.be/projectmatig-werken/evalueren-van-projecten/re-aim-dé-checklist-voor-je-evaluatievragen

Het is ook aan te raden de evaluatie te **documenteren** als naslagwerk, om te kunnen delen met anderen en zo goede praktijken te verspreiden binnen de organisatie.

Voorbeeld:
Uit de evaluatie van het participatieve proces van het Plan Noorderkempen bleek dat betreffende de inhoudelijke verrijking de meeste respondenten vonden dat het proces creatieve ideeën, suggesties of opmerkingen heeft opgeleverd. De actoren brachten hiervan voorbeelden aan zoals, een gratis dweil voor de nieuwe inwoners en de mogelijkheid om compost te laten analyseren. De meerderheid vond ook dat er nieuwe informatie ter beschikking kwam en dat de aangebrachte ideeën ook bruikbaar zijn voor het beleid. Een grote meerderheid gaf aan dan het participatief proces geleid heeft tot een inhoudelijk sterker plan.

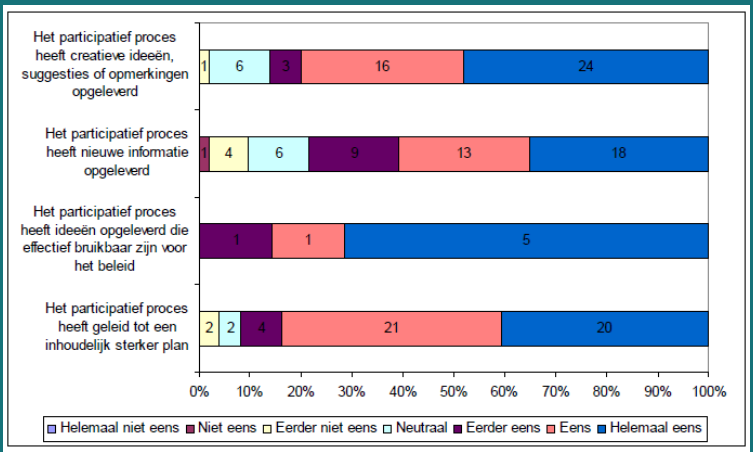

Resultaat evaluatie voor de inhoudelijke verrijking bij het participatief proces van het Plan Noorderkempen (aantal respondenten), uit (Joris et al., 2010).

Meer voorbeelden over gedocumenteerde evaluaties van participatietrajecten zijn te vinden in o.a. volgende rapporten:

- Kosten-baten van participatief beleid (Joris et al., 2010)
- Project Faseplan Hotspots Genk-Zuid en regio Menen: van humane biomonitoringresultaten naar beleidsacties. Eindrapport. (Morrens et al., 2013)
- Proces-evaluatie Faseplan Milieu & Gezondheid.(Keune et al., 2010)
- Eerste hulp bij… Evaluatierapport opstellen (Vlaams Instituut Gezond Leven, https://www.gezondleven.be/files/gezondheidsbevordering/EHB...-evaluatierapport-opstellen.pdf)

HOOFDSTUK 10: ENKELE VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK

10.1 BEERSE

ACHTERGROND

In Beerse is er sinds het begin van de 20ste eeuw non-ferro industrie gevestigd langs het kanaal Schoten – Turnhout. Ten gevolge deze industriële activiteiten, kwamen grote hoeveelheden zware metalen in het leefmilieu terecht. Dit zorgde sinds de jaren '70 tot aanzienlijke ongerustheid bij de buurtbewoners en er werden verschillende actiecomités opgericht. De aanhoudende ongerustheid en klachten gaven aanleiding tot verschillende onderzoeken in de regio.

VERKENNING VAN DE PROBLEMATIEK

Hoge meetwaarden voor lood, cadmium, nikkel en arseen in de omgevingslucht nabij deze bedrijven, gemeten door de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) in 2004, lagen aan de basis van een blootstellingsonderzoek met humane biomonitoring in 2006. Dit was ook één van acties uit het Actieplan Cadmium van de Vlaamse overheid, naar aanleiding van de problematiek in de Noorderkempen.

ONDERZOEK

Van bij de planning van het onderzoek werkten de initiatiefnemers (AZG en de MMK) samen met een **stuur- en begeleidingsgroep**, bestaande uit vertegenwoordigers van de gemeente, de milieu- en gezondheidsraad, de betrokken scholen en de huisartsen.

Andere lokale actoren, zoals vertegenwoordigers van de bevolking (wijkraden), de betrokken bedrijven en andere overheidsdiensten (VMM, OVAM, de provincie) werden betrokken via een **klankbordgroep**.

De centrale onderzoeksvraag was of mensen die in de omgeving van de non-ferro industrie in Beerse wonen een verhoogde lichaamsbelasting aan zware metalen hadden (**geen participatie**).

De studiepopulatie bestond uit 280 deelnemers: kleuters van 2,5 tot 6 jaar en vrouwen van 35-55 jaar.

Omdat vooral in de wijken "Den Hout" en "Absheide" verhoogde concentraties aan zware metalen in de lucht werden gemeten, lag de focus van het onderzoek voornamelijk op deze wijken. Rekeninghoudend met de overheersende windrichting werd Vlimmeren als controlegebied gekozen (**geen participatie**). Later op de infoavond trokken enkele buurtbewoners de afbakening van het studiegebied in vraag omdat volgens hen relevante wijken en straten geen deel uitmaakten van het studiegebied. Dit vergrootte het wantrouwen over de resultaten.

Aanvullend werd ook een perceptieonderzoek uitgevoerd waarbij aan de deelnemers werd gevraagd welke mening ze hebben over milieu en gezondheid in hun gemeente.

Er werden 4 overlegmomenten georganiseerd met de stuur- en begeleidingsgroep en 3 overlegmomenten met de klankbordgroep. Tijdens deze overlegmomenten werd informatie

uitgewisseld en werden de leden op de hoogte gehouden over de vorderingen van het onderzoek, waarbij een open communicatie werd nagestreefd (**informeren**).

De communicatie met de deelnemers en met de inwoners van Beerse werd georganiseerd door de stuur- en begeleidingsgroep: een infoavond, artikels in het gemeenteblad, een ouderavond en twee opleidingsmomenten voor huisartsen.

De infoavond bestond uit 2 delen. In een eerste deel werden de resultaten voorgesteld aan het brede publiek. Tijdens het tweede deel werd een discussie opgestart met het publiek aan de hand van vooraf opgemaakte stellingen (**raadplegen**).

Omdat de resultaten onverwacht positief waren, werd de communicatie met enkele maanden uitgesteld om zo nog bijkomende controlemetingen uit te voeren. Deze bevestigden de gunstige resultaten waarbij geen grenswaarden werden overschreden. Ondanks dit gunstige resultaat bleef er in de wijken veel ongerustheid, ontevredenheid, onzekerheid en frustratie. Dit bleek uit het perceptieonderzoek. Op de infoavond werden de resultaten door sommige aanwezigen in vraag gesteld en werden er kritische opmerkingen gemaakt bij de onderzoeksstrategie.

BELEIDSONTWIKKELING

De aanhoudende ongerustheid bij de buurtbewoners, de aanhoudende hoge meetwaarden in de lucht nabij de bedrijven en de uiteenlopende meningen van experten over deze problematiek brachten de nood naar voren om bij het ontwikkelen van acties een meer intensieve samenwerking uit te werken tussen lokale en bovenlokale actoren. Er werd een externe consultant betrokken voor het ontwerpen en begeleiden van het proces.

Allereerst werd een **plan van aanpak** uitgewerkt. Er werd een draaiboek opgesteld met specifieke procesregels die vooral voor een gevoel van veiligheid moesten zorgen bij de deelnemers en die een open interactie bevorderen. Deelnemers aan het participatietraject konden zelf beslissen over hun engagement in het project en behielden ook op elk moment de vrijheid om uit het proces te stappen (“exitregel”). De deelnemers moesten zich in deze fase enkel engageren om mee te denken, niet om acties uit te voeren (“engagementregel”) (**consulteren**). Er werd een **uitgebreide stuurgroep** opgericht waarbij werd voortgebouwd op de reeds aanwezige structuur in het blootstellingonderzoek. De samenstelling van de klankbordgroep werd als basis gebruikt, aangevuld met enkele inwoners die gerekruteerd werden via diverse lokale informatiekanalen (oa op de infoavond waar de resultaten werden voorgesteld). Een belangrijk verschil met de onderzoeksfase was dat alle betrokkenen nu in één stuurgroep bijeen kwamen. Er werd vastgelegd dat er maximaal 2 vertegenwoordigers per organisatie konden deelnemen en 5 vertegenwoordigers van de lokale gemeenschap. Dit plan van aanpak werd voorgelegd aan het kabinet van Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en na het verkrijgen van politieke goedkeuring werd het proces verdergezet. Ondanks het voortbouwen op de eerdere samenwerking, was er toch aanzienlijk wantrouwen tussen de actoren.

PLANNINGSPROCES

De afbakening van het probleem en de mogelijkheden voor oplossingen werden door de stuurgroepleden bepaald. Tijdens de overlegmomenten werden eerst de verwachtingen van iedereen in kaart gebracht en werd daarna nagedacht over mogelijke acties in 3 actieterreinen (communicatie, leefbaarheid, mogelijkheden). Ook de criteria voor het ontwikkelen van de acties werden met de groep opgesteld, waarbij iedereen uit vooraf opgestelde criteria een top vier kon samenstellen en er via groepsdiscussie tot een consensus werd gekomen. Bij enkel overlegmomenten werd aansluitend een rondleiding op één van de bedrijven georganiseerd. Na 6 overlegmomenten van de uitgebreide

stuurgroep lag er een ontwerp beleidsplan klaar dat werd voorgelegd aan het kabinet (**co-creatie zonder meebeslissen, eindbeslissing bij de overheid**). Tijdens deze planning konden de verschillende betrokkenen aangeven voor welke actie en in welke mate ze zich willen engageren via telefonisch contact.

Na een ambtelijke check, met beperkte bijsturing, werd het plan ter toetsing voorgelegd aan het kabinet. Het "Plan Beerse" werd publiek bekend gemaakt en een charter met een engagementsverklaring werd door de verschillende betrokken partijen ondertekend.

BELEIDSIMPLEMENTATIE

De uitgebreide stuurgroep kwam nog drie keer bijeen om de uitvoering van de acties op te volgen. Dit gebeurde in afwezigheid van de externe consultant en werd getrokken door de MMK. De rol- en taakverdeling van de verschillende actoren werd besproken aan de hand van rollen in een voetbalspel (speler, trainer, voorzitter, kapitein) (**co-creatie zonder meebeslissen, de actoren gaven zelf aan welke acties ze gingen opnemen**).

KNELPUNTEN EN TIPS

Tijdens het proces werden verschillende evaluatiemomenten georganiseerd, soms schriftelijk en soms interactief.

Positieve punten:

- Bedrijfsbezoeken
- Aanwezigheid vertegenwoordigers van de bedrijven
- Inbreng van omwonenden
- Samenwerking

Negatieve punten:

- Afwezigheid vertegenwoordiging scholen
- Intensiteit van het proces
- Informatie overload
- Haalbaarheid van het plan

BIJKOMENDE INFO

Contextfactoren

In het rapport van Van Damme (2012) wordt ook een overzicht gegeven van de mate waarin verschillende contextfactoren een positieve of negatieve invloed hebben gehad op het participatieve proces (Van Damme, 2012).

Hoge complexiteit	+	Er is sprake van een belangrijke mate van wetenschappelijke onzekerheid en maatschappelijke onenigheid omtrent de problematiek.
Kleine impact (obj.)	-	Beslissingen hebben beperkt ingrijpende consequenties.
Grote impact (subj.)	+	Een relatief kleine groep mensen voelt zich sterk betrokken. Een grote groep mensen voelt zich beperkt betrokken
Beperkt vertrouwen	+/-	Er is sprake van beperkt vertrouwen in de Vlaamse overheid.
Beperkte conflictintensiteit	+/-	Er is sprake van een beperkt aantal conflicten tussen de betrokkenen.
Zwakke formele inbedding	-	Het interactieve planningsproces is geen wettelijk vastgelegde procedurevereiste.
Grote juridische vrijheidsgraden	+	Er bestaan geen juridische vereisten met betrekking tot de organisatie van het planningsproces, op het vlak van toegang, interactie, besluitvorming en beleidsruimte.
Grote politieke vrijheidsgraden	+	Er bestaan geen politieke instructies met betrekking tot de organisatie van het planningsproces, waarin toegang, interactie, besluitvorming en beleidsruimte (verder) wordt gedetailleerd.
Enige ambtelijke vrijheidsgraden	+/-	Er bestaan ambtelijke instructies met betrekking tot de organisatie van het planningsproces, waarin de toegang, interactie, besluitvorming en beleidsruimte (verder) wordt gedetailleerd.
Geen parlementair engagement	--	Het parlement heeft geen enkele uitspraak gedaan ten aanzien van het proces en is mogelijk niet op de hoogte.
Beperkt tot groot ministerieel engagement	+/- tot +	De minister heeft zich op veeleer passieve wijze voorstander van het proces betuigd. De minister is niet vertegenwoordigd op de bijeenkomsten.
Zeer groot ambtelijk engagement	++	Er is een ambtelijk engagement om mensen en middelen ter beschikking te stellen ter ondersteuning van het proces. Ambtenaren nemen actief deel aan de planningssessies.

Een uitgebreid overzicht van deze case is te vinden in (Van Damme, 2012).

10.2 NOORDERKEMPEN (BONK-STUDIE)

ACHTERGROND

Het gebied 'Noorderkempen' in deze case strekt zich uit over 280 km² en omvat delen van de gemeenten Balen, Mol, Hamont-Achel, Lommel, Neerpelt en Hechtel-Eksel. Het gebied wordt gekenmerkt door een historische bodemvervuiling met zware metalen, afkomstig van jarenlange activiteiten in de non-ferro industrie. Een eerste golf van ongerustheid in de jaren '70 leidde tot allerlei onderzoeken, waarbij ongunstige effecten van blootstelling aan zware metalen (vooral cadmium) op de gezondheid werden aangetoond. Die onderzoeken resulteerden in een aantal saneringsactie op industrieterreinen en in woonwijken.

In 2006 werden de resultaten bekend gemaakt van een humane biomonitoring (HBM) studie die liep in de jaren '80 en '90. Hieruit bleek dat de lichaamsbelasting aan cadmium in het onderzoeksgebied hoger was dan in het controlegebied en dat het risico op longkanker ten gevolge van die hogere cadmiumblootstelling tot 4 maal hoger was in het onderzoeksgebied. In de pers verschenen negatieve berichten waarin de gezondheidsrisico's werden opengetrokken naar andere gemeenten van de Noorderkempen die niet tot het onderzoeksgebied behoorden. Als antwoord op deze 'cadmiumcrisis' werkte de Vlaamse overheid het Actieplan Cadmium uit, met 42 acties waarvan een deel ook van toepassing was op andere industriegebieden in Vlaanderen. Eén van de acties uit dit actieplan was een grootschalig blootstellingsonderzoek in de Noorderkempen.

VERKENNING VAN DE PROBLEMATIEK

De uitstoot van zware metalen door de lokale industrie waren ondertussen sterk gereduceerd. Toch waren er op sommige locaties toch nog verhoogde concentraties aan zware metalen in de bodem aanwezig. Het was niet duidelijk of deze blootstelling nog steeds aanleiding zou geven tot een verhoogd gezondheidsrisico.

ONDERZOEK

In opdracht van de Vlaamse overheid werd een Blootstellingsonderzoek in de Noorderkempen (BONK) uitgevoerd in 2007.

Het onderzoek werd gecoördineerd door een **Technische Werkgroep**, bestaande uit vertegenwoordigers van AZG, departement Omgeving, OVAM, MMK's bij de LOGO's van Noorder- en Zuiderkempen, universiteit Hasselt en het Provinciaal Instituut voor Hygiëne (PIH).

Deze technische werkgroep koppelde regelmatig terug aan een **Stuur- en Begeleidingsgroep**, bestaande uit vertegenwoordigers van de betrokken gemeenten, huisartsen, scholen, CLB's, bedrijven en wijkvertegenwoordigers (**informeren, raadplegen**).

Naast het blootstellingonderzoek werd ook een perceptieonderzoek uitgevoerd, waarbij aan de deelnemers gevraagd werd hoe zij de vervuiling met zware metalen ervaren en ze ook konden aangeven wie volgens hen moest instaan voor de oplossing (**raadplegen**).

De communicatie van de resultaten werd trapsgewijs aangepakt (**informeren**):

- Eerst kregen de deelnemers hun eigen individuele resultaten
- Enkele maanden later kregen de deelnemers een brochure met de groepsresultaten
- Een dag later werden de groepsresultaten voorgesteld aan de Stuur- en Begeleidingsgroep

- Dezelfde dag werd ’s avonds een persconferentie gehouden en een infomarkt voor inwoners van de Limburgse gemeenten
- Een dag later werd ook een infomarkt gehouden in Beerse.

BELEIDSONTWIKKELING

Op basis van de resultaten van de BONK-studie werd door de betrokken Vlaamse overheid een “vervolgtraject blootstelling Noorderkempen” opgestart om bijkomende beleidsmaatregelen uit te werken. Dit vervolgtraject werd getrokken door AZG, departement Omgeving (vroeger LNE) en de MMK’s. Zij namen ook het initiatief om een **lokaal partnerschap** te ontwikkelen om verder te werken aan de cadmiumproblematiek. Het doel was om een lokaal actieplan te ontwikkelen dat door diverse lokale en bovenlokale partners ontwikkeld, gedragen en ondersteund wordt (**co-creatie zonder meebeslissen**).

Er werd een **plan van aanpak** opgesteld, dat ambtelijk werd afgetoetst, alsook werd afgetoetst bij de Technische Werkgroep en bij de Stuur- en Begeleidingsgroep van BONK.

EXPERTENCONSULTATIE

Om de onderzoeksresultaten te vertalen naar beleidsacties werd beroep gedaan op technische ambtelijke experten en externe experten uit Vlaanderen en Nederland.

- In een eerste consultatie werden de onderzoeksresultaten verder geïnterpreteerd. Dit leidde tot drie grote oplossingsrichtingen: (i) kennis en attitude van de omwonenden, (ii) cadmium in de toplaag/bodemstof en (iii) cadmium in zinkassen.
- In een tweede consultatie werden concrete beleidsaanbevelingen geformuleerd voor deze drie factoren, via een brainstormsessie waaruit 62 acties kwamen.

CADMIUMWORKSHOPS

Tijdens 2 interactieve workshops werden concrete beleidsacties verkend en uitgewerkt met lokale en bovenlokale actoren. De input uit de expertenconsultaties vormde een inhoudelijke kader. Voor de organisatie van de workshops werden draaiboeken opgemaakt. Daarin stonden de doelstellingen, de rolverdeling en het verloop van de workshops uitgeschreven. Naast inhoudelijke doelstellingen, werden ook procesmatige doelstellingen geformuleerd (vb. tevredenheid van de deelnemers). Om concrete acties te bekomen in een korte tijdspanne werd tijdens de eerste workshop gewerkt in kleine groepen deelnemers die aan aparte tafels werkte rond een vooraf afgebakend deelthema. De deelnemers konden op voorhand voor één van de tafels inschrijven. De procesregels werden opgesteld door de initiatiefnemers. De begeleiding aan de tafels werd verzorgd door een MMK die ondersteund werd door een vrijwillige externe begeleider en een communicatieambtenaar van de betrokken gemeenten. Ambtenaren van de Vlaamse overheid deden geen begeleiding, maar namen als deelnemer mee aan de gesprekken.

Tijdens de workshops werd gebruik gemaakt van een “parkeerlijst”: onderwerpen waarvan de aanpak niet meteen duidelijk is, worden hier gebundeld en later terug opgenomen. Het doel hiervan is (i) bewaken van de afgebakende beleidsruimte en (ii) visualiseren dat onderwerpen die vanuit de groep worden aangebracht niet verloren zijn, maar in een “wachtruimte” zitten.

Een **finaal actieplan** werd opgesteld door de MMK’s op basis van het voorstelplan uit de workshops. De meeste acties werden doorvertaald naar projecten, maar sommige acties werden niet verder opgenomen na ambtelijke toetsing op Vlaams niveau. Er werd een engagementsverklaring opgesteld

die ondertekend werd door Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en door andere betrokken partijen. De betrokken bedrijven hebben de engagementsverklaring niet ondertekend.

BELEIDSIMPLEMENTATIE

Er werd een stuurgroep opgericht die moest toezien op de uitvoering van het actieplan. Daarnaast werden ook een werkgroep communicatie opgericht en 5 tijdelijke projectgroepen. De verschillende betrokken partijen (Vlaamse overheid, gemeenten, provincies, bedrijven, huisartsenverenigingen, schoolbesturen, buurtverenigingen) konden zich engageren voor deelname aan deze groepen en/of voor de uitvoering van de acties in het actieplan. Hoewel ze de engagementsverklaring niet ondertekenden, hebben de bedrijven wel deelgenomen aan de stuurgroep en aan het uitvoeren van de acties (**co-creatie zonder meebeslissen**).

Tijdens de eerste bijeenkomst van de stuurgroep viel op dat heel wat deelnemers aan vorige overlegmomenten niet meer aanwezig waren en dat er veel lokale politici en ambtenaren aanwezig waren. De overlegmomenten vielen nu wel tijdens de kantooruren, in tegenstelling tot de vorige overlegmomenten. Ook wordt er geen gebruik meer gemaakt van interactieve methodieken en werden geen versnaperingen meer voorzien. De groepsdynamiek was opvallend zwak.

BIJKOMENDE INFO

Contextfactoren

In het rapport van Van Damme (2012) wordt ook een overzicht gegeven van de mate waarin verschillende contextfactoren een positieve of negatieve invloed hebben gehad op het participatieve proces (Van Damme, 2012).

Hoge complexiteit	+	Er is sprake van een belangrijke mate van wetenschappelijke onzekerheid en maatschappelijke onenigheid omtrent de problematiek
Kleine impact (obj.)	-	Beslissingen hebben beperkt ingrijpende consequenties
Grote impact (subj.)	+	Een relatief kleine groep mensen voelt zich sterk betrokken. Een grotere groep mensen voelt zich veeleer beperkt betrokken
Beperkt vertrouwen	+/-	Er is sprake van beperkt vertrouwen in de Vlaamse overheid
Beperkte conflictintensiteit	+/-	Er is sprake van een beperkt aantal conflicten tussen de betrokkenen
Zwakke formele inbedding	-	Het interactieve planningsproces is geen wettelijk vastgelegde procedurevereiste
Grote juridische vrijheidsgraden	+	Er bestaan geen juridische vereisten met betrekking tot de organisatie van het planningsproces, op het vlak van toegang, interactie, besluitvorming en beleidsruimte
Grote politieke vrijheidsgraden	+	Er bestaan geen politieke instructies met betrekking tot de organisatie van het planningsproces, waarin toegang, interactie, besluitvorming en beleidsruimte (verder) wordt gedetailleerd
Enige ambtelijke vrijheidsgraden	+/-	Er bestaan ambtelijke instructies met betrekking tot de organisatie van het planningsproces, waarin de beleidsruimte wordt gedetailleerd. Aansluitend zijn kaders

		aangebracht ten aanzien van het aantal planningsbijeenkomsten
Geen parlementair engagement	--	Het parlement heeft geen enkele uitspraak gedaan ten aanzien van het proces en is mogelijk niet op de hoogte
Beperkt tot groot ministerieel engagement	+/- tot +	De minister heeft zich op veeleer passieve wijze voorstander van het proces betuigd. De minister is niet vertegenwoordigd op de bijeenkomsten
Zeer groot ambtelijk engagement	++	Er is een ambtelijk engagement om mensen en middelen ter beschikking te stellen ter ondersteuning van het proces. Ambtenaren nemen actief deel aan de planningssessies.

Een uitgebreid overzicht van deze case is te vinden in (Van Damme, 2012) .

10.3 HUMANE BIOMONITORING IN AANDACHTSGEBIEDEN VAN HET STEUNPUNT MILIEU EN GEZONDHEID

Het Steunpunt Milieu en Gezondheid voert al sinds 2002 humane biomonitoring (HBM) campagnes uit in Vlaanderen, in opdracht van de Vlaamse overheid. Hierbij worden milieublootstelling en de gezondheidseffecten die ermee samen kunnen hangen, gemeten in menselijke stalen zoals bloed, urine of haar. Het is een samenwerking tussen alle Vlaamse universiteiten, het provinciaal instituut voor hygiëne (PIH) en VITO. In de 2de (2007-2011) en de 3de cyclus (2012-2015) van deze campagnes bestond het onderzoek uit een Vlaamse referentiecampagne in combinatie met onderzoek in specifieke aandachtsgebieden: Genk-Zuid, regio Menen en de Gentse kanaalzone.

VERKENNING VAN DE PROBLEMATIEK

In welke aandachtsgebieden meten?

Door onderzoekers van het Steunpunt Milieu en Gezondheid werd een **oproep** voor het aandragen van aandachtsgebieden in Vlaanderen met een milieugezondheidskundige problematiek uitgestuurd naar wetenschappers, beleidsverantwoordelijken, administraties en vertegenwoordigers van maatschappelijke groepen (2007-2011). Dit resulteerde in **84 kandidaat-aandachtsgebieden** ingediend door 35 actoren. Dit werd in verschillende opeenvolgende stappen teruggebracht naar een **finale selectie van 5 cases**, gerangschikt volgens prioriteit op basis van een combinatie van desk research en consultatie van experten, maatschappelijke groepen en lokale actoren.

Desk research. Door de onderzoekers van het Steunpunt Milieu en Gezondheid werd informatie opgezocht over onderzoekshaalbaarheid, milieumetingen en gezondheidsrisico's voor de verschillende cases. De onderzoekers stelden ook een aantal beoordelingscriteria op (ernst gezondheidsrisico, beleidsaspecten, maatschappelijke aspecten, wetenschappelijke onzekerheid), waarop de verschillende cases geëvalueerd werden.

Experten. De beoordeling van de cases werd uitgevoerd door wetenschappelijke experten, beleidsexperten en maatschappelijke experten aan de hand van een vragenlijst. Elke expert beoordeelde de cases voor de criteria die aansloten bij de eigen expertise. De verschillende expertbeoordelingen werden verwerkt met multi-criteria-analyse (**co-creatie zonder meebeslissen**).

Lokale actoren. De lokale actoren waren Medisch Milieukundigen, buurtbewoners, milieuorganisaties, huisartsen, bedrijven en lokale overheden. Zij konden input leveren in de desk research door het aanleveren van informatie over lokale bezorgdheid en bijkomende kennis over de

lokale situatie (**raadplegen**). Daarnaast gaven zij ook input bij het expertenadvies waarin zij als ervaringsdeskundigen argumenten konden aanleveren voor de criteria rond maatschappelijke aspecten (**adviseren**). De finale selectie van de cases werd ter kennisgeving overgemaakt aan de lokale actoren die informatie gaven over de cases (**informeren**).

Maatschappelijke jury. Een voorstel gebaseerd op het expertadvies werd door de onderzoekers ter advies voorgelegd aan een jury van maatschappelijke groepen. Zij gaven advies over zowel de keuze als de rangschikking van de cases op basis van het geheel aan beschikbare informatie. Zo werd een bijkomende case, die eerder was afgevallen, aan het lijstje toegevoegd. Van de afzonderlijke rangschikkingen van de juryleden werd een syntheserangschikking gemaakt door wiskundige weging (**co-creatie zonder meebeslissen**).

Beslissing. Een rangschikking van 5 cases werd bekomen, waaronder ook de case aangedragen door de maatschappelijke jury. Deze selectie werd bekrachtigd door de stuurgroep van het onderzoek.

Een HBM-campagne werd opgestart in 3 cases:

- *Genk-Zuid (2010-2011)*
  De industriezone Genk-Zuid is de grootste industriezone in Genk en ook één van de grootste industriezones in Limburg. In totaal telt de industriezone Genk-Zuid meer dan 200 bedrijven. De voornaamste industriële activiteiten bestonden uit een inox-fabriek, een autobedrijf met alle toeleveringsbedrijven, metaalafvalverwerkingsbedrijven, lijmproductie, spaanplaatindustrie en een elektriciteitscentrale op steenkool en biomassa. Het industrieterrein wordt volledig omsloten door bewoning. Vooral in het noordelijk en oostelijk deel bevindt de bewoning zich zeer dicht (enkele honderden meters) van de industrie. De regio kent reeds een hele geschiedenis van milieumetingen en bevragingen voordat de eerste humane biomonitoring campagne werd uitgevoerd
- *Menen (2010-2012)*
  Het aandachtsgebied in de regio Menen kent een historische vervuiling met dioxines en PCB's, voornamelijk afkomstig van een huisvuilverbrandingsoven (tot 2005) en een groot schrootverwerkend bedrijf op de grens met Frankrijk. Milieumetingen (bodem, deposities) en metingen in groenten en eieren vertoonden jarenlang verhoogde gehalten aan dioxines en PCB's vergeleken met Vlaamse waarden of met gezondheidskundige richtwaarden.
- *Gentse kanaalzone (2013-2014)*

Positieve ervaring: De kandidaat-aandachtsgebieden werden aangebracht door de lokale actoren. De lokale actoren werden ook betrokken in het selectieproces. Dit heeft gezorgd voor een gevoel van lokaal eigenaarschap: ze waren trots dat ze de studie hadden 'binnengehaald'. Andere lokale actoren waren teleurgesteld dat ze niet als eerste case werden geselecteerd.

Meer informatie in Keune et al. (2009)

Hoe het onderzoek opzetten? Verkenning van het aandachtsgebied.

LOKALE ADVIESGROEP

In elk van de drie aandachtsgebieden werd bij de start van het onderzoek een lokale adviesgroep opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van lokale besturen, de industrie, actiegroepen, verenigingen, de scholen, sociaalwerkers en burgers. Hierbij werd zoveel mogelijk vertrokken van reeds bestaande lokale overlegstructuren:

- *Genk-Zuid:* ambtelijke lokale stuurgroep,
- *Menen:* technische werkgroep,
- *Gentse kanaalzone:* overleg georganiseerd door het Projectbureau Gentse kanaalzone en overleg van bevoorrechte getuigen. Door conflicterende politieke belangen was het soms moeilijk om bepaalde perspectieve mee rond de tafel te brengen. Dan werden er aparte overlegmomenten voorzien.

De bestaande structuren werden uitgebreid met andere perspectieven die relevant waren voor de studie. Informatie over welke ontbrekende perspectieven nog konden betrokken worden, werd verkregen uit gesprekken met MMK's en lokale besturen. Er werd geen representatieve vertegenwoordiging nagestreefd, iedereen was welkom.

LOKALE IDENTITEIT

In elk aandachtsgebied werd nagegaan in welke mate de burgers zich betrokken voelden met het onderzoeksgebied. Inwoners van de randgemeenten van het onderzoeksgebied (Genk-Zuid: Diepenbeek, Menen: Wevelgem) voelden zich minder verbonden dan de inwoners van Genk en Menen. In het Gentse kanaalzone was dit nog problematischer: door de uitgestrektheid van het onderzoeksgebied, voelden de inwoners van bijvoorbeeld Zelzate of enkele wijken in Gent zoals Sint-Amandsberg zich veel minder aangesproken door de term 'Gentse kanaalzone'.

Nood aan een HBM-onderzoek?

In twee aandachtsgebieden, Genk-Zuid en de Gentse kanaalzone, werd voor de start van het onderzoek de vraag aan de lokale adviesgroep voorgelegd of een HBM-onderzoek nog wenselijk was (**participatieniveau: adviseren, participatiedoel: draagvlak**).

Genk-Zuid: De start van het project viel samen met een periode van economische crisis, waarbij de activiteiten van een aantal bedrijven in de industriezone gevoelig lager was dan gewoonlijk. De vraag was of het in deze periode dan wel aan te raden was om de studie naar blootstelling en gezondheidseffecten rond de industriezone te laten doorgaan. Aan de lokale adviesgroep werden 4 mogelijke scenario's voorgesteld, waarna beslist werd op basis van een stemming.

- *Gentse kanaalzone:* de studie kwam bijna 6 jaar na de oproep voor kandidaat-aandachtsgebieden. De lokale problematiek kon ondertussen al gewijzigd zijn.

VERZAMELEN VAN LOKALE INFORMATIE

Eens de beslissing werd genomen om met het project door te gaan, werden milieugegevens en demografische gegevens verzameld die nodig zijn voor het op punt stellen van de studieopzet. Deze gegevens werden eerst ingezameld via desk research. De verzamelde informatie werd aan de lokale adviesgroep voorgelegd en er werd gevraagd of zij nog bijkomende nuttige informatie hadden (**participatieniveau: raadplegen, participatiedoel: kennisverwerving**). In Genk-Zuid werd met de betrokken onderzoekers en vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid ook een buurtwandeling georganiseerd, die begeleid werd door lokale actoren als gids.

ONDERZOEK

De centrale onderzoeksvraag in deze drie aandachtsgebieden was of wonen nabij de industriezone geassocieerd was met hogere inwendige blootstelling aan milieuvervuilende stoffen en/of meer voorkomen van gerelateerde gezondheidseffecten dan bij de Vlaamse referentiegroep.

Als studiepopulatie werd gekozen voor 14-15 jarige jongeren omdat zij geen beroepblootstelling kennen en veel tijd in de regio doorbrengen (school, hobby, wonen).

In het proces kunnen vier onderdelen onderscheiden worden, waarbij in elk van de onderdelen aandacht werd besteed aan participatie:

Studieopzet

De afbakening van het studiegebied en de selectie van de biomerkers werden ter advies voorgelegd aan de lokale adviesgroep (**participatieniveau: adviseren, participatiedoel: draagvlak en kennisverwerving**). Op deze overlegmomenten werd ook open toegelicht op welke vragen humane biomonitoring een antwoord kan geven en op welke vragen niet. Zo is voor iedereen bij de start van het onderzoek duidelijk welke antwoorden kunnen verwacht worden. Ook werd in deze fase met de lokale actoren afgesproken welke rol zij in dit onderzoek kunnen spelen. Van bij het begin werd ook steeds duidelijk gecommuniceerd dat de eindbeslissing steeds bij de opdrachtgever ligt, maar dat een advies dat niet gevolgd wordt, moet gemotiveerd worden.

Veldwerk en rekrutering

Voor deelname aan deze studie zochten we 200 jongeren van 14-15 jaar die in het studiegebied woonden en voldeden aan de inclusiecriteria. Door deze leeftijdsbeperking was het aantal potentiële deelnemers die in aanmerking komen voor de studie beperkt en moest er bijgevolg een hoog deelnamepercentage bekomen worden. Ook de demografische samenstelling in sommige wijken vormde een uitdaging voor de rekrutering. Samen met de lokale actoren werd een aangepaste rekruteringsstrategie opgesteld en samen met de lokale actoren uitgevoerd (**participatieniveau: co-creatie zonder meebeslissen, participatiedoel: hulp bij uitvoering**).

Genk-Zuid: Enkele wijken bevatten een hoog aandeel inwoners met een migratieachtergrond, die moeilijk te bereiken zijn voor deelname aan dergelijke studies. Vertrouwenspersonen vanuit de migrantengemeenschap werden ingeschakeld om de studie aan te kondigen in de moskee. Het promotiemateriaal (flyers en posters) werd vertaald in het Arabisch, Turks en Italiaans. Ook werden er door vertrouwenspersonen huisbezoeken afgelegd om de studie persoonlijk te gaan voorstellen. In totaal werden er 214 huisbezoeken afgelegd. Deze leverden 57 van de 200 deelnemers op (26%). Er werden ook twee infoavonden voorzien voor de ouders, maar deze werden afgelast wegens gebrek aan interesse.

- *Menen:* Omwille van de ligging aan de grens met Frankrijk (één van de voorwaarden was een Nederlandstalige vragenlijst kunnen invullen) en een relatief hoog percentage sociaal kwetsbare groepen in delen van het studiegebied, was een zeer gerichte rekruteringsstrategie nodig om dit percentage te halen. In sommige wijken werden door lokale actoren huisbezoeken afgelegd om de studie toe te lichten.

Analyses en verwerking van de resultaten

Inhoudelijk was er in deze fase minder inspraak voor de lokale actoren. De analyses van de stalen en de verwerking van de resultaten gebeurde hoofdzakelijk door de onderzoekers van het Steunpunt Milieu en Gezondheid (**geen participatie**). Enkel de wijze waarop de resultaten zouden voorgesteld worden, werd met de lokale actoren afgetoetst. De boodschappen die uit de resultaten kwamen

werden opgesteld door het Steunpunt Milieu en Gezondheid en niet op voorhand aan de lokale actoren gecommuniceerd (om perslekken te voorkomen). In de Gentse kanaalzone lag dit zeer moeilijk voor de lokale actoren. Daar werd een toegift gedaan door een afgevaardigde van het Projectbureau Gentse kanaalzone uit te nodigen op de stuurgroepvergadering waar de resultaten werden voorgesteld, weliswaar in een observatorrol.

Communicatie van de resultaten

Door het Steunpunt Milieu en Gezondheid werd een communicatiestrategie opgesteld voor het communiceren van de resultaten samen met de lokale actoren (**participatieniveau: adviseren, participatiedoel: draagvlak**).

- De persoonlijke resultaten worden eerst per brief opgestuurd naar de deelnemers, samen met een samenvatting van de groepsresultaten.
- De dag dat de brieven bij de deelnemers in de bus zitten, worden de groepsresultaten voorgesteld aan de lokale actoren.
- Diezelfde dag, maar na de lokale actoren, werden de groepsresultaten voorgesteld aan de pers en werd een samenvatting van de groepsresultaten, samen met een persbericht op de website van het Steunpunt Milieu en Gezondheid geplaatst.
  - ➔ Er werd gekozen om dit zo kort mogelijk op elkaar te laten volgen om perslekken te vermijden. In de praktijk kwam het dan wel voor dat sommige deelnemers de brief met hun resultaten nog niet hadden gekregen voordat er reeds persberichten over verschenen.
- Enkele dagen later, werd een infoavond georganiseerd voor het brede publiek. Op deze infoavond was ook de Vlaamse overheid beschikbaar voor vragen uit het publiek. Tijdens deze avond hadden de deelnemers ook de kans op hun eigen resultaten te bespreken met één van de studieartsen. Van deze gelegenheid werd zeer veel gebruik gemaakt.
  - *Genk-Zuid:* zeer veel interesse voor de infoavond, met meer dan 150 geïnteresseerde burgers.
  - *Menen:* eveneens veel interesse voor de infoavond
  - *Gentse kanaalzone:* omwille van de uitgestrektheid van het onderzoeksgebied werden 2 infoavonden georganiseerd op 2 verschillende locaties. Voor beide infoavonden was er matige interesse.

Ondanks het ter beschikking stellen van een officieel persbericht op de website, verschenen vooral in Genk-Zuid in de kranten toch enkele artikels met onrustbarende koppen. Eén ongunstig resultaat werd uit het geheel gelicht en gebruikt als krantenkop.

BELEIDSONTWIKKELING

Een HBM-onderzoek levert een veelheid aan gegevens op over milieu en gezondheid. De doorwerking naar beleid is echter niet altijd eenduidig. Zowel wetenschappelijk als maatschappelijk bestaat er vaak heel wat onenigheid en/of onzekerheid over o.a. de (gezondheidskundige) ernst van de resultaten, de oorzaken achter verhoogde waarden, mogelijke oplossingen voor geïdentificeerde problemen, en prioriteiten voor beleid. Daarom werd ‘het Faseplan’ ontwikkeld, een procedure om resultaten van HBM-campagnes uitgevoerd door het Steunpunt Milieu en Gezondheid verder te interpreteren en te vertalen naar beleidsacties, en dit op een transparante, systematische en participatieve manier.

Eerst werd een **prioritering en selectie** gemaakt van de resultaten die verdere aandacht verdienden in het kader van het Faseplan. Bij deze selectie werden verschillende actoren betrokken:

- **Experten** van het Steunpunt Milieu en Gezondheid maakten voor elk van de onderwerpen een inschatting van de gezondheidskundige ernst en beleidsmedewerkers van de Vlaamse overheid maakten een inschatting van de beleidsrelevantie. In Genk-Zuid en Menen werd door deze experten een eerste selectie gemaakt. In de Gentse kanaalzone werd de selectie pas gemaakt nadat alle consultaties afgelopen waren (**consulteren**).
- **Buurtbewoners**: om de maatschappelijke relevantie in te schatten werd in de Gentse kanaalzone een focusgesprek georganiseerd met HBM-deelnemers en geïnteresseerde buurtbewoners. Voor hun deelname aan het gesprek kregen de aanwezigen een cadeaubon. In Genk en Menen werden gesprekken met buurtbewoners georganiseerd in een volgende fase. Zij waren in deze fase wel vertegenwoordigd in de lokale adviesgroep (**consulteren**).
- Via bilaterale gesprekken met **lokale actoren** (milieuambtenaren, huisartsen, bewonersgroepen) werd in de Gentse kanaalzone bijkomende informatie bekomen over de maatschappelijke relevantie van de verschillende onderwerpen. Alle informatie werd samengebracht op een gezamenlijk overlegmoment waar alle lokale actoren welkom waren en enkele eindconclusies werden geformuleerd voor de selectie en prioritering van de onderwerpen. In Genk-Zuid en Menen werd de selectie van de experten voorgelegd voor advies aan de **lokale adviesgroep** (inschatting lokale en maatschappelijke relevantie). Zij bevestigden de keuze van prioritaire resultaten voor verdere opname in het Faseplan. Omwille van de lokale aandacht en bezorgdheid werden in Genk-Zuid bijkomend ook nikkel en in Menen PCB's en dioxines opgenomen, ook al werden geen verhoogde HBM-waarden t.o.v. Vlaanderen vastgesteld (**consulteren**).

In een tweede fase staan **verdere interpretatie en opmaak van een actieplan** centraal. De geselecteerde onderwerpen werden verder gedocumenteerd in achtergronddocumenten. De achtergronddocumenten werden ter beoordeling en aanvulling voorgelegd aan verschillende experten. Aan **bovenlokale experten** (wetenschappers aan diverse Vlaamse universiteiten en onderzoeksinstellingen, deels extern aan het Steunpunt) werd aan de hand van een schriftelijke vragenlijst advies gevraagd over de polluenten of thema's die binnen zijn/haar specifieke expertiseveld vallen. Daarnaast werden ook **lokale experten** bevraagd met specifieke expertise over de lokale context (milieuambtenaren, huisartsen, provinciale diensten, bedrijfsleven, buitendiensten van de Vlaamse overheid, …). De geselecteerde onderwerpen werden op die manier verder onderbouwd met expertadvies, en kennisleemtes werden aangevuld (**consulteren**).

Er werd een **klankbordgroep** georganiseerd met HBM-deelnemers en geïnteresseerde buurtbewoners waarbij aandacht werd besteed aan de manier waarop zij de resultaten hadden geïnterpreteerd en welke acties naar hun inschatting ondernomen zouden moeten worden in de regio. (focusgroep met 13 aanwezigen in Menen en 8 aanwezigen in Genk-Zuid). Er werd gekeken naar de vooraf gedefinieerde beleidsaanbevelingen (uit desk research en expertronde uit de vorige stap), en nagedacht over draagvlak en prioriteiten voor beleid, vanuit het perspectief van de buurtbewoners. Voor hun deelname aan het gesprek kregen de aanwezigen een cadeaubon (**consulteren**).

In een finale vergadering met de **lokale adviesgroep** werden de resultaten van desk research, expertronde en klankbordgroep besproken en een finaal eindadvies gevraagd: welke resultaten verdienen verdere opvolging? Welke resultaten worden reeds voldoende ondervangen door het lopende en geplande beleid? Waar bevinden zich lacunes in de bestaande actieplannen en hoe kunnen deze worden opgevuld? (18 aanwezigen in Menen en 21 in Genk-Zuid). Hierbij werden de aanwezigen verdeeld over kleinere groepjes die elk een selectie aan thema's behandelden. De aanwezigen konden zelf kiezen een welk groepje ze wilden deelnemen (**co-creatie zonder meebeslissen**).

Voor de groepsgesprekken werd telkens een draaiboek samengesteld waarin het verloop en de rollen van de verschillende deelnemers werden beschreven. Het doel van het overleg, de rol van de deelnemers en de spelregels werden telkens bij aanvang van het overleg toegelicht. Via een uitgebreid

verslag werd met de deelnemers teruggekoppeld. De deelnemers werden ook telkens uitgenodigd om een schriftelijke evaluatie in te vullen.

Op basis van de aanbevelingen door experten, lokale stakeholders en buurtbewoners die in opeenvolgende ronden werden geconsulteerd in de drie aandachtsgebieden werd een **geïntegreerd eindadvies** opgemaakt door het onderzoeksteam. Dit geïntegreerd eindadvies vormt de basis voor de opmaak van een **actieplan** voor deze regio's door de Vlaamse overheid. Dit actieplan werd afgetoetst bij de minister en bij de publieke voorstelling van het actieplan werd door alle betrokkenen een engagementsverklaring ondertekend.

Meer informatie zie:

(Morrens et al., 2013)

(Coertjens et al., 2015, 2016; Coertjens et al., 2018)

BIJKOMENDE INITIATIEVEN VOOR BELEIDSACTIES

- *Stad Genk: E-missieplan*
  De resultaten van de HBM-campagne verschijnen als negatieve boodschappen in de media. Er wordt een facebookgroep opgericht die deze negatieve reactie versterkt. Dit lokt een defensieve reactie uit van het lokale bestuur die in 2012 een eerste ontwerp van het actieplan 'E-missieplan' opstelt. Dit E-missieplan bevatte een voorstel voor acties die gedragen werden door zowel de meerderheid als door de oppositie in het bestuur. In 2013 werd het actieplan van het Faseplan hieraan toegevoegd tot één groot actieplan dat aan alle actoren werd voorgelegd. Hiervoor werd door de stad Genk een onafhankelijke coördinator aangesteld en werden verschillende adviesorganen opgericht. Deze adviesorganen werden afzonderlijk van elkaar geconsulteerd omdat het klimaat toen nog niet geschikt was voor een gezamenlijk overleg. Het actieplan werd met alle betrokken adviesgroepen apart besproken. Elke groep kon aangeven welke acties door hen gedragen werden, welke niet, verbeteringen voorstellen en aangeven voor welke acties ze zelf verantwoordelijkheid gingen opnemen. Dit resulteerde in een actieplan met 4 doelstellingen en 71 acties, die zich situeren rond informeren, raadplegen, adviseren en co-productie en die gedragen zijn door zowel medici, de bedrijven, de burgers en de politiek. Alle betrokken actoren erkennen hierbij dat de aanpak van deze problematiek een gedeelde verantwoordelijkheid is. Het tot stand komen van dit actieplan kan gezien worden als (**coproductie met meebeslissen**).: alle betrokken actoren krijgen inspraak in het actieplan, kunnen mee bepalen welke acties er in worden opgenomen en nemen ook verantwoordelijkheid op voor het uitvoeren van de acties.
  Meer info:
- *Gent en Gentse kanaalzone: actieplan luchtkwaliteit*
  Gelijktijdig met de looptijd van het Faseplan liep er in Gent en de Gentse kanaalzone een ander participatietraject van de Vlaamse overheid om een actieplan rond luchtkwaliteit op te stellen. Vanuit het Faseplan werd input geleverd voor dit proces via de inspraakgelegenheid voor gezondheidsactoren en bijkomend werd een gezamenlijk lokaal overlegmoment georganiseerd over communicatie inzake luchtkwaliteit en gezondheid.
  Meer info: www.luchtactieplangent.be

BELEIDSIMPLEMENTATIE

Genk-Zuid

De aangestelde coördinator volgt het actieplan inhoudelijk op en ziet erop toe dat de acties en doelstellingen worden nageleefd. Op termijn is het de bedoeling dat de lokale instanties (stad Genk) de coördinatorrol overneemt (**participatieniveau: zelfbeheer**).

Eén van de opgenomen acties was het nagaan wat er gedaan is in gelijkaardige cases en wat goed werkte toepassen in Genk-Zuid, dit zowel betreffende remediërende acties als het participatieve traject zelf.

Er zijn verschillende acties opgenomen rond communicatie, waarbij bedrijven, lokale besturen en de Vlaamse overheid zich engageren om alle betrokkenen regelmatig te **informeren** over wonen, werken en leven in en rond Genk-Zuid.

Gezondheidkundige opvolging van de regio behoorde ook tot de acties werd aangepakt als een vorm van **co-creatie met meebeslissen**. De adviesgroep medici werd uitgebreid met lokale huisartsen en met externe medische experten. Zij droegen humane biomonitoring aan als de meest aangewezen techniek om deze gezondheidskundige opvolging uit te voeren. De studie werd door 5 partijen gefinancierd: Genk, Diepenbeek, AZG, LNE (nu departement Omgeving) en VIG (Vereniging Industriëlen Genk). Het principe dat de Vlaamse overheid de eindbeslissing in handen heeft, werd hier niet gevolgd. Alle beslissingen moesten in consensus genomen worden tussen de 5 partijen. Provincie Limburg en VIG waren mede financierders, maar maakten geen deel uit van de Technische Werkgroep die de studie coördineerde en beslissingen nam. VIG en provincie werden wel op geregelde tijdstippen gebriefd over het proces (niet over de resultaten) via 'Stuurgroep Fonds'. Op het einde van het project (kort voor publieke communicatie) kregen VIG en provincie voorinzage in de resultaten onder embargo van geheimhouding.

Menen

Het actieplan in Menen bevatte eveneens acties op verschillende bevoegdheidniveaus, waaronder ook acties die kaderen binnen de lokale besturen. Zo was één van die acties het verderzetten en bevorderen van de communicatie en de uitwisseling van kennis tussen de verschillende partijen (overheid, bedrijven en burgers). Hiervoor werd een lokale participatiestructuur ontwikkeld die eerst getrokken werd door externe begeleiders, maar uiteindelijk aan de lokale actoren werd overgedragen na een fase van coaching.

- Er werd een **lokaal kernteam** opgericht door middel van intakegesprekken met potentiële leden over de verwachtingen t.a.v. het participatieproces en de rol. Er werd ook een strategie opgesteld om zowel de gekozen als de niet-gekozen personen in te lichten. Afspraken over de werking van het Kernteam werd gemaakt tijdens een eerste bijeenkomst. Vanuit dit Kernteam is ook een communicatiewerkgroep opgericht.
- **Startevent**: door het Kernteam werd een startevent georganiseerd dat open stond voor alle geïnteresseerden. De doelstellingen waren:
    - het informeren van de burgers van Menen over de stand van zaken van het actieplan, de vernieuwde aanpak van de verbreding en verderzetting van het actieplan en de werking van het kernteam en de werkgroepen
    - opstarten van een dialoog tussen de verschillende betrokken partijen en het verzamen van voorstellen voor bijkomende klemtonen voor een gezonde regio.

- **Volgende participatiemomenten**: na het starteven volgde nog 3 participatiemomenten die door externen begeleid werden. Tijdens deze momenten werden vragen van burgers beantwoord, werd informatie gegeven over meetresultaten van VMM en acties die bedrijven ondernomen hadden en werd het oprichten en uitrollen van een meldpunt met de aanwezigen besproken.

Het 'participatieproces gezond samen leven en werken' was een innovatieve manier om te komen tot een lokale dialoog tussen overheid, industrie en burgers over een complex thema zoals milieu en gezondheid. Een van de voornaamste doelstellingen van het project was om te onderzoeken en te verkennen op welke manier een groter lokaal draagvlak kon ontwikkeld worden voor een participatieve manier van (samen)werken. De oprichting van een lokaal kernteam met vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid, de lokale administraties, de industrie en de burgers is een hiertoe een belangrijke stap. Doorheen het gehele proces zijn we er in geslaagd om meer en meer eigenaarschap te leggen in dit lokaal kernteam.

Nadat de opdracht voor de begeleiders was afgelopen, is het lokale kernteam het volgende jaar getrokken door de lokale MMK en een vertegenwoordiger van het Agentschap Zorg en Gezondheid. Begin 2016 is dit overgedragen aan de lokale milieuambtenaar, gesteund door de lokale MMK. Er zijn sindsdien nog 3 participatiemomenten geweest.

KNELPUNTEN BELEIDSIMPLEMENTATIE GENK-ZUID

- Participatie van burgers: de ambitie was om het actieplan ook gedragen te krijgen door de individuele burgers (dus niet de georganiseerde burgers). Er werden 9000 buurtbewoners uitgenodigd voor de inspraakmomenten, maar slechts 8 personen daagden op.

TIPS:

- Als je de individuele burgers wil bereiken, dan moet je hen de informatie op papier bezorgen, in de brievenbus, niet via elektronische weg.
- De infomomenten hadden wel succes bij de individuele burgers omdat deze laagdrempeliger zijn. Informeren via infomomenten lijkt meer te zijn aangewezen bij individuele burgers. Adviseren via inspraakmomenten lijkt dan interessanter voor georganiseerde burgers (zoals actiegroepen of verenigingen)

- Het was ook de bedoeling om een woordvoerder van de bevolking aan te duiden, maar dat was niet realistisch. Het gebied was te groot. Misschien is dit wel haalbaar voor meer kleinschalige zones (vb een wijk), maar niet om alle omwonenden te vertegenwoordigen.
- Na de sluiting van Ford-Genk was er een kentering merkbaar: de infomomenten werden minder druk bezocht, de interesse daalde. Dit kan te maken hebben met het ontbreken van de urgentie (de milieumeetwaarden waren gunstiger, de resultaten van de opvolgcampagne wezen ook niet meer op een invloed van industrie), maar ook met informatiemoeheid.
- Genk-Zuid is een groot industriegebied, geflankeerd door verschillende woonzones, verspreid over 4 gemeenten. De acties werden vooral getrokken vanuit één gemeente, en hadden bijgevolg geen betrekking op de andere gemeenten.

TIP:

Via een open en transparante communicatie werden de acties die in een bepaalde

gemeente genomen werden ook gecommuniceerd naar de andere gemeenten en werd het ontwikkelde materiaal ter beschikking gesteld.

- De actie ‘gezondheidskundige opvolging’ in de implementatiefase werd uitgevoerd in het niveau ‘meebeslissen’, alle beslissingen moesten in consensus genomen worden. Hierdoor was het heel moeilijk om beslissingen te kunnen nemen en namen deze soms veel tijd in beslag omdat er telkens naar een consensus moest gezocht worden.

TIP:
Een oplossing kan erin bestaan om een besluitvormingsprocedure op te nemen in het meebeslissingsmodel waarin wordt vastgelegd welke procedure moet gevolgd worden als er geen consensus tussen alle partijen wordt bereikt.

REFERENTIES

Brouwer, H., Brouwers, J., 2017. The MSP Tool Guide: Sixty tools to facilitate multi-stakeholder partnerships. Companion to the MSP Guide.

Coertjens, D., Morrens, B., Loots, I., Colles, A., Schoeters, G., 2015. Faseplan Gentse kanaalzone. Van humane biomonitoring naar beleidsacties. Rapportering fase I: prioritaire thema's voor beleidsactie.

Coertjens, D., Morrens, B., Loots, I., Colles, A., Schoeters, G., 2016. Faseplan Gentse kanaalzone. Van humane biomonitoring naar beleidsacties. Rapportering fase II: interpretatie en beleidsvertaling prioritaire thema's.

Coertjens, D., Verhaegen, M., Morrens, B., Bergmans, A., Loots, I., 2018. Hoofdstuk 2: Cocreatie van kennis en beleid in complexe milieudossiers: welke rollen voor de (publieke) milieusociologie? in: Vandemoere, F.L., I.; Bergmans, A.; Raeymaeckers, P. (Ed.). Wetenschappers in actie. Een publiek-sociologische benadering. Universiteit Antwerpen.

De Visscher, K., 2018. Moeilijk bereikbare groepen bestaan niet.

Hage, M., Leroy, P., 2007. Leidraad stakeholderparticipatie voor het Milieu- en Natuurplanbureau: Hoofddocument. Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) en Radboud Universiteit Nijmegen.

Hisschemöller, M., Hoppe, R., 1996. Coping with intractable controversies: the case for problem structuring in policy design and analysis. . Knowledge and Policy 8, 40-60.

Jacobs, G., 2005. Participatie en empowerment in de gezondheidsbevordering: Professionals in de knel tussen ideaal en praktijk? Sociale interventie 4, 29-39.

Joris, W., De Peuter, B., Brans, M., Van Damme, J., 2010. Kosten-batenanalyse van participatief beleid. Katholieke Universiteit Leuven.

Keune, H., Koppen, G., Morrens, B., Colles, A., Loots, I., Teughels, C., Chovanova, H., Van Campenhout, K., 2010. Proces-evaluatie Faseplan Milieu & Gezondheid.

Loots, I., Bergmans, A., Nulens, G., Keune, H., 2007. Groeiboek Participatie. Samenvatting - april 2007 van notal en achtergronddocument Participatie-Toolkit 2005. Universiteit Antwerpen.

Morrens, B., Buytaert, B., Loots, I., Vandemoere, F., Raeymaeckers, P., Verdeyen, A., van Oyen, L., 2016. Pilootproject sociale ongelijkheid en milieu.

Morrens, B., Coertjens, D., Loots, I., Colles, A., Den Hond, E., Schoeters, G., 2013. Project Faseplan. Hotspots Genk-Zuid en regio Menen: van humane biomonitoringresultaten naar beleidsacties. Eindrapport.

Morrens, B., Loots, I., Vandermoere, F., Buytaert, B., Verdeyen, A., Van Oyen, L., Verlaek, M., Van Campenhout, K., 2018. Lucht in je leven: een pilootproject rond milieu en gezondheid bij sociaal kwetsbare doelgroepen. Vlaams Tijdschrift voor Overheidsmanagement 4.

Van Damme, J., 2012. Interactief beleid. Een analyse van organisatie en resultaten van interactieve planning in twee Vlaamse 'hot spots'.

BIJLAGEN

De bijlagen zijn toegevoegd als extra documenten behorend bij deze inspiratiegids. Hieronder wordt een kort overzicht gegeven over wat iedere bijlage omvat.

BIJLAGE 1: SCREENING HANDLEIDINGEN

Bij de start van deze inspiratiegids werd nagegaan welke handleidingen er reeds bestaan. In totaal werden 19 documenten (handleidingen) in detail gescreend. Voor elk van deze documenten bespreken we in het Exel bestand “Bijlage 1_Screening handleidingen” de volgende topics (indien deze in het document zelf zijn aangehaald, anders is de bijbehorende cel leeg): Document, auteur (jaartal), korte beschrijving, voordelen en nadelen van participatie, uitgebreidheid van procedure, opdeling in fase, concrete tips voor aanpak, info over vormen/methoden van participatie, info over verschillende niveaus van participatie, info over randvoorwaarden van participatie.

BIJLAGE 2: VERSLAG INTERVIEWS

In deze bijlage zijn de aanbevelingen en bevindingen van de experten met betrekking tot de meerwaarde van deze inspiratiegids gebundeld. De voorbeelden uit concrete cases met betrekking tot milieugezondheidskundige aandachtsgebieden zijn verwerkt in de inspiratiegids zelf en uitgebreid beschreven in hoofdstuk 10.

BIJLAGE 3: VERSLAG OVERLEG 26-10-2018: AFBAKENING VAN INSPIRATIEGIDS

Deze bijlage geeft een uitgebreid verslag van het overleg van 26 oktober. Na het bespreken van 3 geselecteerde documenten, tijdens dit overleg werd duidelijk dat de inspiratiegids een kader van basisinformatie over participatie moet bevatten, dat concreet wordt gemaakt met praktijk voorbeelden van milieugezondheidskundige aandachtsgebieden. Daarnaast bleek ook dat een oefening omtrent de huidige taken van AZG en hoe participatie hier in past dient te gebeuren, dat de gids als inspiratie voor routinematig gebruik kan dienen en dat flexibiliteit benadrukt moet worden.

BIJLAGE 4: PARTICIPATIEMETHODEN

Dit Excel document bestaat uit 2 onderdelen: bronnen en participatiemethoden.

In de spreadsheet “bronnen” verwijzen we naar verschillende documenten die een aantal methoden beschrijven. Per bron wordt aangegeven welke participatiemethoden er terug te vinden zijn en op welke manier deze methoden beschreven worden. (Wordt er iets gezegd over: participatiedoel, participatieniveau, beleidsfases, beleidsdomein, grootte van de doelgroep, indicatie van kostprijs, frequentie, doorlooptijd, nodige middelen, voordelen, nadelen, valkuilen, praktische beschrijving).

In de spreadsheet “participatiemethoden” worden 8 methoden in detail uitgewerkt. Per methode worden volgende zaken uitgewerkt: korte uitleg, participatiedoel, participatieniveau, groepsgrootte, middelen en tijd, voor- en nadelen, aandachtspunten/valkuilen, beleid, bron en link naar bron. Deze 8 methoden werden gekozen omdat ze in meerdere van de bronnen terugkomen. Deze lijst is niet-exhaustief en dient als een dynamisch document (bij ieder gebruik van een andere participatiemethode kan die methode in deze tabel opgenomen worden).

BIJLAGE 5A EN 5B: DRAAIBOEK

Bij het plannen van participatie-initiatieven is het dan ook aan te raden om op voorhand een draaiboek op te stellen. Hierin wordt dan uitgeschreven wat de spelregels zijn, wie welke rol heeft, welke vragen of thema's aan bod (kunnen) komen, welke aanpak gevolgd wordt, mogelijke alternatieven voor het geval de aanpak vast loopt, welk materiaal er nodig is, catering, enz. Enkele voorbeelden zijn te vinden in deze bijlage.

BIJLAGE 6: EVALUATIEVRAGEN TIJDENS TRAJECT

Deze bijlage bevat een korte evaluatievragenlijst aangeboden aan de actoren na elk participatie-initiatief tijdens de beleidsvertaling van de humane biomonitoring resultaten in de aandachtsgebieden Genk-Zuid, regio Menen en de Gentse kanaalzone.

BIJLAGE 7: VOORBEELD EINDEVALUATIE

Een template voor eindevaluatie van Commons Lab Antwerpen.